วิถีชีวิตของชาวมอญแห่งท้องทุ่งบางขันหมาก ลพบุรี และการเปลี่ยนแปลงภายหลังการพัฒนาตั้งแต่ พ.ศ. 2504 - ปัจจุบัน

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ต้องการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของชาวบ้านมอญบางขันหมาก จังหวัดลพบุรีภายหลังการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ.2504 เป็นต้นมา

ผลการศึกษาพบว่า ภายหลังการพัฒนาตามแผนฯ สังคมที่เคยดำรงอยู่อย่างพอเพียงมาเป็นเวลาช้านานได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทุกระดับตั้งแต่สภาพภูมิศาสตร์ วิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ ตลอดจนความเชื่อและค่านิยมของสังคม วิถีแห่งผู้คนต้องเปลี่ยนไปจากที่เคยตั้งอยู่ในจริยธรรมซึ่งมีผลให้สังคมเกื้อกูลกัน กลายเป็นการตกอยู่ท่ามกลางกระแสของอารยธรรมตะวันตก ลัทธิทุนนิยม บริโภคนิยม ซึ่งมีผลให้เกิดการแยกระบบการดำเนินชีวิตของสังคมออกจากธรรมชาติ

ความเสื่อมที่เกิดขึ้นนำไปสู่การเรียกร้องให้สังคมที่พอเพียงกลับคืนมา ซึ่งอาจกระทำได้โดยชาวบ้านบางขันหมากจะต้องสืบทอดพิธีกรรมและประเพณีที่เคยปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการเกาะเกี่ยวสังคมให้ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนและเข้มแข็งท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์

กล่าวนำ

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482-2487)ประเทศไทยรับเอาแนวทางการพัฒนาประเทศเพื่อให้เจริญก้าวหน้าตามแบบโลกทุนนิยมมากขึ้น แนวทางในการพัฒนาดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ การพัฒนาการผลิตทางเกษตรที่มีเป้าหมายเพื่อการส่งออก การเปลี่ยนแปลงประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม การพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างกำลังคนรองรับภาคอุตสาหกรรม การพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐาน การคมนาคม การชลประทาน และการพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนให้เป็นแบบชาวตะวันตก ฯลฯ รูปแบบการพัฒนาดังกล่าวน่าจะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของประชาชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ

จัดการชลประทานเพราะมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิประเทศที่มีผลต่อระบบนิเวศ วิถีการผลิตและวิถีการดำรงชีพหรือวัฒนธรรมของชาวชนบทซึ่งเป็นผู้คนส่วนใหญ่ของประเทศ

ชาวมอญ บ้านบางขันหมาก อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี เป็นกรณีศึกษาหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและการเสื่อมของวัฒนธรรมชนบท จากการจัดการชลประทานในโครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่ต่อเนื่องไปถึงการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพราะนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาท้องทุ่งบางขันหมากไม่ได้ "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" อีกต่อไป ยิ่งไปกว่านั้นความพยายามในการขยายปริมาณการผลิตเพื่อการส่งออกยังมีผลให้วิถีการผลิตของประชาชนต้องเปลี่ยนไป ประเด็นที่สำคัญก็คือปรากฏการณ์ดังกล่าวได้เป็นทั้งเหตุและผลให้ชาวบ้านเริ่มไม่เห็นความสำคัญในการที่จะต้องดำรงวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมซึ่งสืบทอดมานับศตวรรษของท้องถิ่น เนื่องจากวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมเดิมกลายเป็นสิ่งพ้นสมัยไม่สามารถตอบสนองต่อสภาวะใหม่ๆ ซึ่งเข้ามาแทนที่สิ่งแวดล้อมแบบเดิมๆ

ในการศึกษาเรื่อง "วิถีชีวิตของชาวมอญแห่งท้องทุ่งบางขันหมาก ลพบุรีและการเปลี่ยนแปลงภายหลังการพัฒนาตั้งแต่ พ.ศ. 2504 - ปัจจุบัน" พยายามที่จะชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาแห่งชาติที่เริ่มต้นอย่างเป็นทางการในพ.ศ. 2504 ซึ่งนำไปสู่การจัดการด้านต่างๆ เช่น การชลประทานในโครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่ การส่งเสริมให้นำเทคโนโลยีมาใช้ในการผลิตและการส่งเสริมอุตสาหกรรมการตลาดนั้น มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของผู้คน (Way of life or Culture)[1] ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ชาวมอญในท้องทุ่งบางขันหมากได้ตั้งถิ่นฐานและสร้างสรรค์สังคมที่ยั่งยืนมาเป็นเวลาช้านาน จนกระทั่งการพัฒนาตามแผนพัฒนาฯ มีผลให้สภาพภูมิศาสตร์และระบบนิเวศของท้องทุ่งบางขันหมากเปลี่ยนไป การพัฒนาและวิทยาการสมัยใหม่ได้ทำลายระเบียบเดิมของสังคม อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ยังยึดถือปฏิบัติพิธีกรรมประเพณีบางอย่างซึ่งตกผลึกมาจากวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมและตกทอดมาในสังคม สิ่งเหล่านี้อาจเป็นเครื่องเกาะเกี่ยวสังคมให้ยั่งยืนต่อไปหากยังคงยึดมั่นและปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

ในการศึกษา ผู้เขียนใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากเอกสาร จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านบางขันหมาก ประกอบกับข้อมูลลายลักษณ์อักษร ข้อมูลคงจะได้อธิบายให้เห็นปรากฏการณ์ดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

1. "บ้านมอญ" ริมฝั่งแม่น้ำลพบุรี : การตั้งถิ่นฐานและสังคมที่ยั่งยืน

(ภาษามอญ)

...เกาะขาน อวาวขาน อวาวขานเตะฮา
อวาวขานฮ้อยทานกรา ก้อเกอะอาขานควาน...

(เก็บความ)

...หญิงชายน้องพี่ที่รัก ขอจงพร้อมพรักรักบ้านเกิด
คุณแผ่นดินพึงชูเชิด ถิ่นบรรเจิดเราจากมา...

ท่อนแรกของเพลงรวมชาติมอญ[2]

เนื้อร้องของเพลงรวมชาติมอญท่อนแรกบรรยายถึงความรักฉันพี่น้องและการตระหนักในบุญ

---

[1] ในที่นี้ผู้เขียนได้ใช้คำว่าวิถีชีวิต (Way of life) เทียบเท่ากับคำว่าวัฒนธรรม (Culture) ซึ่งหมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตในทุกๆ ด้านของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ความเชื่อ ศาสนา ภาษา วรรณกรรม ศิลปะการละเล่น ฯลฯ see **Cobuild English Dictionary** (London : HarperCollins Publishers, 1995), p 399.

[2] ท่อนแรกของเพลงรวมชาติมอญขับร้องโดยนางปัทมา ขำดี ชาวบ้านบางขันหมาก 7 มกราคม 2548 แปลเก็บความโดยพันเอกสุรชัย โล่ห์จินดา 11 มกราคม 2548

คุณของบ้านเกิด ขณะเดียวกันก็ให้หวนระลึกถึงประเทศที่ต้องละทิ้งมา ตามด้วยท่อนต่อๆ มาที่เรียกร้องให้ชาวมอญที่ตั้งถิ่นฐาน ณ ที่ใดก็ตามในดินแดนสยามประเทศได้สามัคคีเกื้อกูลกันและไม่ลืมว่านวงศ์พงษ์ตระกูลของตน เพลงภาษามอญเพลงนี้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของชนชาติมอญที่เคยมีอาณาจักรที่รุ่งเรืองแต่ถูกชาติที่เข้มแข็งกว่ายึดครองไป และบางพวกต้องอพยพมาตั้งถิ่นฐานในดินแดนไกลหากสงบสุข แม้ชาติมอญไม่อาจกลับมารุ่งโรจน์เหมือนเมื่อครั้งพุทธกาลแล้วอย่างน้อยในระยะเวลาอันใกล้นี้ [3] แต่คงไม่มีใครปฏิเสธว่าวัฒนธรรมมอญได้ผสมผสานอยู่ในวัฒนธรรมของชนชาติต่างๆ ในดินแดนคาบสมุทรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น สยาม กัมพูชา และพม่า[4]

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่า คลื่นของชาวมอญซึ่งอพยพจากดินแดนลุ่มแม่น้ำอิระวดีมาตั้งถิ่นฐานในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันเริ่มต้นราวสมัยอยุธยาตอนกลาง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากกรุงหงสาวดีตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพม่าใน พ.ศ. 2300 ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาชนชาติมอญก็ไม่สามารถฟื้นฟูอาณาจักรอิสระของตนขึ้นมาได้อีกเลย เนื่องจากขาดการรวมพลัง ผู้นำที่เข้มแข็งตลอดจนกำลังคนมีน้อยเพราะถูกพม่าสังหารหมู่หลายคราวและบางส่วนอพยพหนีมาอยู่ในประเทศไทย ประเด็นที่สำคัญคือ การที่อาณาจักรมอญตั้งอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ระหว่างมหาอำนาจของภูมิภาคคือพม่าและสยาม สงครามของสองมหาอำนาจทำให้อาณาจักรมอญไม่สามารถเป็นกลางได้ อาณาจักรมอญต้องได้รับความเดือดร้อน ขาดเสถียรภาพและตกอยู่ในอิทธิพลของทั้งสองมหาอำนาจตลอดมา[5]

ชาวมอญซึ่งอพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์สยามได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในหลายท้องที่ตั้งแต่บริเวณรอบๆ อ่าวไทยต่อเนื่องไปตลอดชายแดนสยาม-พม่า ส่วนบ้านมอญ ณ ริมแม่น้ำลพบุรีนั้นตามประวัติศาสตร์บอกเล่ากล่าวว่า ชาวมอญได้เริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานครั้งแรกราวสมัยสมเด็จพระนเรศวร (พ.ศ. 2133- 2148) เมื่อพระองค์โปรดให้ชาวมอญซึ่งเป็นผู้มีความชำนาญในการปั้นอิฐเป็นกำลังสำคัญในการซ่อมสร้างหอคูประตูรบของเมืองลพบุรีสำหรับรับมือกองทัพพม่า[6] หลังจากงานสำเร็จมอญเหล่านี้ก็ยังคงตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ เมืองลพบุรีสืบต่อมา อย่างไรก็ตาม ยังไม่พบหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่ระบุว่าพระมหากษัตริย์ซึ่งโปรดให้ชาวมอญมาทำอิฐคือ สมเด็จพระนเรศวร หลักฐานเพียงแต่กล่าวว่า ในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาโปรดให้ครัวมอญภายใต้การนำของพระมหาเถรคันฉ่อง พระยาเกียรติ พระยาราม ซึ่งอพยพตามเสด็จสมเด็จพระนเรศวรภายหลังเสร็จศึกพม่าใน พ.ศ.2127 ตั้งบ้านเรือนอยู่ในท้องที่ต่างๆ เป็นที่น่าสังเกตว่าพื้นที่ที่ชาวมอญตั้งบ้านเรือนอยู่มักจะมีคำว่า "บาง"นำหน้า เช่น ในเขตหัวเมืองลพบุรี ได้แก่ บางขาม บางลี่ [7] เป็นต้น

---

[3] พงศาวดารมอญกล่าวว่า อาณาจักรแรกของมอญที่สุธรรมวดีหรือสะเทิมสร้างขึ้นก่อนพุทธศักราช 241 ปี และเจริญรุ่งเรืองสืบมา จนกระทั่งย้ายศูนย์กลางไปอยู่ ณ หงสาวดี ใน พ.ศ.1116 ผู้สนใจโปรดดูรายละเอียดใน พระมหาช่วง อู่เจริญ, "พงศาวดารมอญแปลและเรียบเรียงจากต้นฉบับภาษารามัญ," **80 ปีศาสตราจารย์เกียรติคุณนายแพทย์สุเอ็ด คชเสนี 48 ปีสมาคมไทยรามัญ** (กรุงเทพฯ: สมาคมไทยรามัญ, 2547), หน้า 137-148.

[4] ผู้สนใจรายละเอียดของประวัติศาสตร์ชนชาติมอญโปรดดู "Mon people" **Wikipedia, the free encyclopedia** (18 Nov2004),http://en.wikipedia.org/wiki/Mon_%28ethnic group%29

[5] สุภรณ์ โอเจริญ, **มอญในเมืองไทย** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2541), หน้า 25-29.

[6] สัมภาษณ์นายสุชิน หยดย้อย, มอญบางขันหมาก, 14 สิงหาคม 2548.

[7] ประยุทธ สิทธิพันธ์, **ต้นตระกูลขุนนางไทย** (พระนคร: คลังวิทยา, 2505), หน้า 102 อ้างใน สุภรณ์ โอเจริญ, **มอญในเมืองไทย** หน้า 54.

ครั้นถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (พ.ศ. 2130-2325) ในการทำสงครามกู้ชาติ กองทัพของสมเด็จพระเจ้าตากสินขาดแคลนกำลังพลในการต่อสู้ กองกำลังมอญจึงได้อาสาเข้ารบเคียงบ่าเคียงไหล่กับกำลังพลสยามจนสามารถขับไล่กองกำลังพม่าออกจากอาณาจักรสยามได้สำเร็จ ประวัติศาสตร์บอกเล่ากล่าวว่า เพื่อตอบแทนความดีความชอบแก่ชาวมอญ สมเด็จพระเจ้าตากสินมีพระบรมราชานุญาตให้ชาวมอญตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ที่แห่งใดในสยามประเทศก็ได้[8] ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินโปรดให้ครัวมอญไปตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ปากเกร็ด แขวงเมืองนนทบุรี และสามโคก แขวงเมืองปทุมธานี[9]

มอญบางขันหมากเป็นพวกที่เรียกกันว่า "มอญใหม่" ซึ่งอพยพเข้ามาในสยามประเทศในช่วงต่อระหว่างปลายสมัยอยุธยากับสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เป็นกลุ่มเดียวกับชาวมอญสามโคก ปทุมธานี พระประแดง สมุทรปราการ และหางดง เชียงใหม่ ชาวบ้านบางขันหมากเล่าสืบต่อกันมาว่า[10] สาเหตุที่ชาวมอญกลุ่มนี้แยกออกมาตั้งถิ่นฐาน ณ บ้านบางขันหมากเพราะ ทราบว่ามีชาวมอญตั้งถิ่นฐาน ณ เมืองลพบุรีตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยาตอนกลางอยู่ก่อนแล้ว จึงติดตามมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน

สำหรับประเด็นว่ามอญใหม่เริ่มตั้งถิ่นฐาน ณ บางขันหมากเมื่อไรนั้น เดิมเชื่อกันว่าน่าจะเริ่มวางหลักปักฐานในราวรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2352-2367) แต่หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุด ได้แก่ สถาปัตยกรรมของวัดโพธิ์ระหัดซึ่งระบุว่าสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2393[11] ประวัติศาสตร์บอกเล่าที่สืบทอดมากล่าวว่า ชาวมอญน่าจะมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณบ้านบางขันหมากก่อนหน้านี้แล้ว เมื่อวางหลักปักฐานจึงได้สร้างสิ่งก่อสร้างถาวรขึ้น เนื่องจากในขั้นแรก ชาวมอญนิยมตั้งบ้านเรือนอยู่เฉพาะริมฝั่งน้ำเท่านั้น โดยเรือนมอญจะมีลักษณะที่แตกต่างจากเรือนไทยหรือเรือนลาวคือ ต้องหันหน้าไปทางทิศเหนือเสมอ เนื่องจากเป็นทิศที่ตั้งของกรุงหงสาวดี สำหรับการสร้างที่อยู่อาศัยเป็นแบบชั่วคราวคือใช้วัสดุประเภทที่หาง่ายในท้องถิ่น เช่น แฝก ฟาก ไม้ไผ่ ฯลฯ การสร้างเรือนฝากระดานเพิ่งเริ่มทำกันเมื่อราวหกสิบปีมานี้เอง สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เกิดจากการสืบทอดคำสั่งต่อๆ กันมาในหมู่ชาวบางขันหมากว่า หากวันใดเมื่อมีการตีฆ้องร้องป่าวให้ชาวมอญกลับไปยังกรุงหงสาวดีที่ต้องจำจากมาแล้ว ชาวมอญก็จะได้เก็บข้าวเก็บของพากันอพยพกลับไปตามลำน้ำได้ในทันทีโดยไม่ต้องอาลัยอาวรณ์ทรัพย์สมบัติทางนี้ และการสร้างเรือนไม้กระดานเป็นเรื่องที่ยากลำบากมากเนื่องจากต้องเดินทางไปนำไม้จากป่าแถบอำเภอพัฒนานิคมจังหวัดลพบุรี ในปัจจุบันซึ่งไกลจากบ้านบางขันหมากนับร้อยกิโลเมตร ต่อเมื่อมั่นใจว่าจะวางหลักปักฐาน ณ บ้านแห่งนี้ตลอดไปแล้ว การก่อสร้างเรือนไม้กระดานจึงได้กระทำกัน

ประวัติศาสตร์บอกเล่าในเรื่องนี้สะท้อนถึงแนวความคิดของชาวมอญซึ่งระลึกถึงถิ่นเดิมของตนและความพยายามกู้ชาติว่าสืบเนื่องตลอดมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ดังปรากฏในเพลงรวมชาติมอญที่ยกมาข้างต้น สอดคล้องกับคำกล่าวเปรียบเปรยชาวมอญซึ่งแพร่หลายกันทั่วไปว่า พวกมอญสิ้นชาติ หรือหอบของพะรุงพะรังราวกับพวกมอญ เป็นต้น ประกอบกับเรื่องที่กล่าวถึงพระบรมราชานุญาตของสมเด็จ

---

[8] สัมภาษณ์นายสุชิน หยดย้อย, ชาวบ้านบางขันหมาก, 14 สิงหาคม 2548.

[9] สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "ประวัติต้นสกุลคชเสนี," ใน **หนังสือลำดับสกุลคชเสนีและเล่ห์วิสุทธิ์ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายมงคล คชเสนี** (พระนคร : ถ.ศิริสารม,2509) หน้า 14-15 อ้างในสุภรณ์ โอเจริญ, **มอญในเมืองไทย** หน้า 70.

[10] สัมภาษณ์นายสุชิน หยดย้อย, ชาวบ้านบางขันหมาก, 14 สิงหาคม 2547.

[11] ผู้สนใจโปรดดูรายละเอียดใน เทอดศักดิ์ มหาเรือนทรง, "เรือนมอญที่เมืองลพบุรี ," **Library.rits.ac.th** (18 Nov 2004), http://library.rits.ac.th/il/lop/trad/trad3.html .

พระเจ้าตากสินในการตั้งถิ่นฐานของชาวมอญและการมาอยู่ร่วมกับชาวมอญที่ตั้งถิ่นฐานอยู่แต่เดิมตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง

ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 เป็นต้นมา) ชาวมอญได้เข้าอยู่ใต้ระบบศักดินาของไทย มอญสามโคก ปทุมธานี พระประแดงและลพบุรีต่างเป็นคนในสังกัดของมูลนายเดียวกัน ส่วนมอญหางดงเชียงใหม่ รัฐบาลสยามได้ตั้งให้เป็นกองลาดตระเวณชายแดนสยาม-พม่า มีอำนาจปกครองคนในสังกัดของตน การที่กองมอญในพื้นที่ต่างๆ มีจำนวนไม่มากนักและต้องแยกไปตั้งถิ่นฐานในที่ต่างๆ ห่างไกลกันนั้นเป็นเพราะ รัฐบาลสยามไม่ต้องการให้มีการรวมกลุ่มมากเกินไป ด้วยเกรงว่าอาจจะนำไปสู่การขบถเหมือนกับที่เคยเกิดขึ้นที่เมืองนครนายกเมื่อครั้งปลายสมัยอยุธยาได้[12]

ปัจจุบันบ้านบางขันหมากมีที่ตั้งอยู่ห่างจากเมืองลพบุรีประมาณ 3 กิโลเมตร สภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำลพบุรีไหลผ่าน อาณาเขตของตำบล ทิศเหนือจรดตำบลโคกกระเทียม อำเภอเมืองลพบุรี ทิศใต้จรดตำบลโพธิ์เก้าต้น อำเภอเมืองลพบุรี ทิศตะวันออกจรดตำบลพรหมมาสตร์ อำเภอเมืองลพบุรี และทิศตะวันตก จรดตำบลโพธิ์ตลาดแก้ว อำเภอเมืองลพบุรี[13] ชาวมอญบางขันหมากตั้งบ้านเรือนอยู่ตามลำน้ำลพบุรีในเขตบ้านบางขันหมากใต้ กินอาณาบริเวณเนื้อที่ประมาณ 16 ตารางกิโลเมตร หรือ 10,463 ไร่ มีวัดกลาง วัดอัมพวัน วัดโพธิ์ระหัต และวัดราษฎร์ศรัทธาธรรม เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน พื้นที่ร้อยละ 80 ทำการเกษตร ปลูกข้าวเป็นพืชหลัก จากการสำรวจเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ.2548 มีประชากรทั้งสิ้น 9,193 คน มีจำนวนครัวเรือน 2,292 ครัวเรือน[14]

คนมอญบนท้องทุ่งบางขันหมากอยู่ร่วมผสมกลมกลืนกับผู้คนกลุ่มอื่นๆ ในเขตลพบุรี ไม่ว่าจะเป็นคนไทย ลาว มาช้านาน แต่ก็ได้ดำรงชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของตนซึ่งไม่แตกต่างมากนักกับผู้คนในวัฒนธรรมอื่นๆ ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกเขาได้สร้างขนบธรรมเนียมในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทำความเข้าใจและดำรงชีวิตตามวิถีแห่งธรรมชาติพร้อมๆ ไปกับสร้างสรรค์งานศิลปะในรูปแบบต่างๆ เช่น วิถีการผลิตแห่งสังคมข้าว อุดมคติที่เป็นบูรณาการระหว่างความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ (ผี)กับพุทธศาสนา เครื่องมือเครื่องใช้ สถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์แบบมอญ ประเพณีและการละเล่นเฉพาะของท้องถิ่น เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นเครื่องแสดงอุดมคติและสนองตอบต่อความต้องการในการใช้ประโยชน์แห่งตน ภูมิปัญญาแห่งบรรพบุรุษเหล่านี้เป็นทั้งเหตุและผลให้เกิดดุลยภาพระหว่างมนุษย์และสรรพสิ่งในโลก

ครั้นถึงสมัยการพัฒนาตามแผนพัฒนาประเทศเพื่อให้เจริญก้าวหน้าตามแบบตะวันตก ซึ่งเริ่มขึ้นใน พ.ศ. 2504 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน การพัฒนาในลักษณะดังกล่าวเริ่มมีผลให้สังคมไทยหลงทาง พึ่งพาตนเองไม่ได้ วัฒนธรรมหรือวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมและผู้คนไม่ยั่งยืน ทำให้เกิด

---

[12] สัมภาษณ์พันเอกเฉลิม เรืองทอง, มอญหางดง เชียงใหม่ และพันเอกสุรชัย โลห์จินดา, มอญบางขันหมาก, 17 ตุลาคม 2548 ส่วนผู้สนใจรายละเอียดเกี่ยวกับขบถมอญสมัยปลายอยุธยาโปรดดู ร้อยเอกศรศักร ชูสวัสดิ์, "เมืองนครนายก: ชุมชนเกษตรกรรม- เมืองนครนายก," **ประวัติศาสตร์เมืองนครนายก** (กรุงเทพฯ : โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, 2539), หน้า 55.

[13] **"ตำบลบางขันหมาก อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี" Thaitambon.com** (JULY 2005), http://www. thaitambon.com. / tambon/tambon.asp?ID=160117

[14] บุปผา ทิพย์สภาพกุล, **ข้อมูล อบต.บางขันหมาก อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี** (กรุงเทพฯ : อุดมสุขการพิมพ์, 2548), หน้า 2-3 และ 6.

การหันกลับมาพินิจตนเอง ศึกษาวิถีชีวิตวัฒนธรรมของตนเอง[15] ซึ่งบ้านมอญบางขันหมาก ลพบุรีเป็นกรณีตัวอย่างของปรากฏการณ์ดังกล่าว

2. การพัฒนาบนท้องทุ่งบางขันหมาก

การศึกษาถึง การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนบนท้องทุ่งบางขันหมากทั้งทางด้านกายภาพและอุดมคติเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เพราะจะทำให้เรากลับมารู้จักตนเอง กลับมาเรียนรู้เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ และอาจเป็นคำตอบของปัญหาทั้งมวลที่เรากำลังเผชิญอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ ท้องทุ่งบางขันหมากเป็นพื้นที่ซึ่งเคยกล่าวได้เต็มปากเต็มคำว่า "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" เมื่อถึงฤดูน้ำหลากซึ่งกินเวลาถึงเกือบสองในสามของแต่ละปี ลักษณะภูมิประเทศมีลักษณะเป็นที่ราบน้ำท่วมถึง พื้นดินส่วนใหญ่จะจมอยู่ใต้น้ำเป็นบริเวณกว้างติดต่อกัน จากเขตลพบุรีอันได้แก่ ทะเลชุบศร ท้องทุ่งพรหมมาสตร์ บางขันหมาก ฯลฯ ต่อเนื่องไปถึงที่ราบภาคกลางอื่นๆ ของประเทศ อันได้แก่ ทะเลมหาราช ท้องทุ่งอยุธยา ท้องทุ่งสิงห์บุรี อ่างทอง ชัยนาท ฯลฯ ผู้คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติทำให้ผู้คนบนท้องทุ่งบางขันหมากไม่ต่างจากผู้คนในวัฒนธรรมข้าวกลุ่มอื่นๆ พวกเขาได้สร้างสรรค์และสืบทอดวิถีชีวิตแห่ง สังคมที่พอเพียง ซึ่งสมบูรณ์พูนสุขตามอัตภาพและอยู่ร่วมกับสรรพสิ่งในธรรมชาติอย่างสมดุลด้วยความรู้จริงและความเฉลียวฉลาด[16]

อย่างไรก็ตาม การสืบทอดวิถีชีวิตตามวิถีแห่งสังคมที่พอเพียงมาเป็นเวลาช้านานนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากปัจจัยหลักๆ ได้แก่ การพัฒนาการชลประทานในโครงการเจ้าพระยาใหญ่ระหว่าง พ.ศ. 2490 -2507[17] และการพัฒนาประเทศตามแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในอาณาบริเวณแถบนี้เป็นอย่างมาก สังคมที่พอเพียงดังกล่าวค่อยๆ สูญสลายลงไปกลายเป็นส่วนหนึ่งของกระแสโลกาภิวัตน์

อาจกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงเริ่มต้นใน พ.ศ. 2495 เมื่อรัฐบาลได้ดำเนินการก่อสร้างโครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่ขึ้น โครงการเจ้าพระยาใหญ่ประกอบด้วยเขื่อนเจ้าพระยาซึ่งสร้างขึ้นเพื่อกั้นแม่น้ำเจ้าพระยาที่อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท หลังการก่อสร้างตัวเขื่อนเสร็จใน พ.ศ. 2500 แล้ว จึงได้ขุดคลองเครือข่ายชลประทานขึ้นสองสายซึ่งครอบคลุมพื้นที่ภาคกลางของประเทศเกือบทั้งหมด ได้แก่ คลองชัยนาท - ป่าสักสายหนึ่ง และคลองชัยนาท - อยุธยาอีกสายหนึ่ง คลองชลประทานชัยนาท - ป่าสักเริ่มต้นจากเหนือเขื่อนเจ้าพระยาไปจนถึงปลายคลองซึ่งเชื่อมกับแม่น้ำป่าสักบริเวณเหนือเขื่อนพระรามหก ส่วนคลองชลประทานชัยนาท - อยุธยา มีปากคลองเริ่มจากบริเวณเหนือเขื่อนเจ้าพระยาเช่นกัน ส่วนปลายคลองสิ้นสุดที่อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยโครงการ ดังกล่าวแล้วเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2507[18]

---

[15] ผู้สนใจรายละเอียดโปรดดู ประเวศ วะสี, "วิกฤติหมู่บ้านไทย," ใน ประเวศ วะสี และพิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ) **วิกฤติหมู่บ้านไทยทางออกและอนาคตอยู่ที่ไหน?** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2532), หน้า 24-28.

[16] ผู้สนใจรายละเอียดของภูมิปัญญาในวัฒนธรรมข้าวโปรดดู เอกวิทย์ ณ ถลาง, **ภูมิปัญญาภาคกลาง** (กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544), หน้า 43-46.

[17] การพัฒนาชลประทานในเขตทุ่งราบภาคกลางเริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2445 และดำเนินเรื่อยมาเป็นลำดับจนกระทั่งเสร็จสิ้นใน พ.ศ. 2507 ผู้สนใจโปรดดูรายละเอียดใน กรมชลประทาน, **84 ปีชลประทาน** (กรุงเทพฯ: สารมวลชน, 2529),หน้า 308-330.

[18] " ประวัติความเป็นมานักงานชลประทานที่10 ลพบุรี," **Irrigation.rid.go.th** (2 June 2004), http://irrigation.rid.go.th/rid10/Data1/Prawat.htm

โครงการเจ้าพระยาใหญ่เป็นเขื่อนระบายน้ำที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย สามารถทดน้ำส่งให้พื้นที่ในเขตโครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่ 13 จังหวัด ในระยะแรก ได้แก่ ชัยนาท นครสวรรค์ สุพรรณบุรี สิงห์บุรี อ่างทอง ลพบุรี พระนครศรีอยุธยา สระบุรี ปทุมธานี นนทบุรี กรุงเทพฯมหานคร สมุทรปราการ และฉะเชิงเทรา รวมพื้นที่ 5,718,000 ไร่ [19] ท้องทุ่งบางขันหมากและเขตจังหวัดลพบุรีอยู่ในเขตงานระบบส่งน้ำลุ่มคลองชัยนาท - ป่าสัก บนพื้นที่โครงการโคกกระเทียมและช่องแค[20]

การเปลี่ยนแปลงข้างต้นได้รับแรงกระตุ้นมากขึ้นจากสถานการณ์สงครามเย็นและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ ระหว่าง พ.ศ. 2501-2516 ซึ่งตรงกับสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ต่อเนื่องถึงรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร สถานการณ์การต่อสู้ในยุคสงครามเย็นระหว่างโลกเสรีอันมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำกับโลกคอมมิวนิสต์ภายใต้สหภาพโซเวียตได้ก่อให้เกิดความคิดว่าปัญหาความยากจนจะเป็นเงื่อนไขให้คอมมิวนิสต์เปลี่ยนแปลงการปกครองได้ ในการทำสงครามแย่งชิงประชาชนจึงต้องพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญก้าวหน้า เพื่อให้ประชาชนอยู่ดีกินดีและยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน การพัฒนาให้อาศัยแบบอย่างจากสหรัฐอเมริกาเป็นมาตรฐานในด้านต่างๆ

แนวความคิดและกระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นในห้วงเวลานี้เองก่อให้เกิดนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจในกรอบของธนาคารโลก มีการจัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปี พ.ศ. 2502 เพื่อทำหน้าที่ศึกษาภาวะทางเศรษฐกิจและร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ตามแนวทางของรายงานธนาคารโลก โดยมีจุดมุ่งหมายในการเปลี่ยนประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม นโยบายดังกล่าวมีผลให้มีการกู้เงินจากต่างประเทศเพื่อนำมาสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน เขื่อน ไฟฟ้า ประปา นอกจากนั้นมีการพัฒนาการเกษตรซึ่งมุ่งผลผลิตข้าว สร้างระบบชลประทาน จัดหาพันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตสูง ใช้ปุ๋ย สารเคมี เทคนิคสมัยใหม่ [21]

ประเด็นที่สำคัญ คือ รัฐบาลได้กำหนดนโยบายสำคัญในด้านการเกษตรในการเพิ่มปริมาณผลผลิตเพื่อการส่งออกโดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกข้าว เพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว รัฐบาลได้ดำเนินการพัฒนาการเกษตรขนานใหญ่จนอาจเรียกได้ว่าเป็นการปฏิวัติวิถีการผลิตของชาวนาไทย มีการสำรวจดิน การวิเคราะห์น้ำ การจัดหาปุ๋ย สารเคมีและเครื่องมือการเกษตรสมัยใหม่ การปราบศัตรูพืชและโรคข้าว แนะนำหลักวิชาการการทำนา และนำเกษตรกรไปดูการทำนาในประเทศใกล้เคียง เช่น ไต้หวัน ญี่ปุ่น เป็นต้น

การดำเนินการดังกล่าวเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาไทยโดยส่วนรวม รวมทั้งผู้คนบนท้องทุ่งบางขันหมากด้วย การเปลี่ยนแปลงครอบคลุมทั้งในด้านสภาพภูมิศาสตร์ซึ่งกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงความเชื่อและค่านิยมที่มีผลต่อวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงการจัดระเบียบของสังคมซึ่งกำหนดหน้าที่และความสัมพันธ์ของคนในหมู่คณะ จนกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ทำลายวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของผู้คนจนเกือบจะสูญเสียเอกลักษณ์ของสังคม และผลของการเปลี่ยนแปลงได้ก่อให้เกิดการกลับมาพินิจพิเคราะห์และปรับปรุงยุทธศาสตร์

---

[19] มูลนิธิจอมพล ป. พิบูลสงครามและท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม, **จอมพล ป. พิบูลสงครามครบรอบศตวรรษ 14 กรกฎาคม 2540** (กรุงเทพฯ : มูลนิธิจอมพล ป. พิบูลสงครามและท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม, 2540), หน้า 135.

[20] ผู้สนใจโปรดดูรายละเอียดใน กรมชลประทาน, **84 ปีชลประทาน** หน้า 376-377.

[21] พวงเพชร สุรัตนกวีกุลและพรภิรมณ์ เชียงกูล "วิวัฒนาการของประวัติศาสตร์ไทย", ใน **ไทยศึกษา** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2545), หน้า 32-33.

การพัฒนาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ พ.ศ. 2540 ใหม่ เพื่อนำสังคมที่พอเพียงกลับคืนมาให้แก่สังคมไทยอีกครั้งหนึ่ง

3. สภาพภูมิศาสตร์และระบบนิเวศที่เปลี่ยนไปตลอดจนผลกระทบต่อวิถีชีวิตในท้องทุ่งบางขันหมาก

การจัดการชลประทานและการส่งเสริมวิทยาการสมัยใหม่ในการทำนาอย่างเต็มที่ตามแผนพัฒนาฯ พ.ศ. 2504 ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตขนานใหญ่แก่ประชาชนในพื้นที่ที่ราบน้ำท่วมถึงในภาคกลางของประเทศซึ่งรวมถึงชาวบ้านบางขันหมาก[22] เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการจัดการชลประทานอันได้แก่ การเก็บกักน้ำ การควบคุมและการจัดการน้ำฝนและน้ำที่หลากมาจากภาคเหนือมิให้ไหลลงทะเลไปโดยไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่โดยการสร้างเขื่อนเก็บกักน้ำและเครือข่ายคลองชลประทานเพื่อเก็บกักน้ำและนำน้ำไปใช้นั้น มีผลให้ทุ่งราบในภาคกลางไม่ใช่ที่ราบน้ำท่วมถึงอีกต่อไป การที่น้ำไม่ท่วมท้องทุ่งนี้เองเป็นปัจจัยกำหนดการเปลี่ยนแปลงของสภาพพื้นดินและพื้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากร ท้องทุ่งภาคกลางรวมทั้งทุ่งบางขันหมากได้หมดหรือลดสภาพที่เคยถูกกล่าวขานว่า "ในน้ำมีปลาในนามีข้าว" ยิ่งไปกว่านั้นการส่งเสริมเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การใช้เครื่องจักรแทนวัวควาย การใช้สารเคมี การใช้พันธุ์ข้าวใหม่ๆ ยังเป็นตัวเร่งทำลายความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดินและผืนน้ำ ทำลายความสมดุลของระบบนิเวศ และที่สำคัญคือ การทำลายอุดมคติของสังคมที่เคยดำรงชีวิตในลักษณะที่เคารพ เรียนรู้และเข้าใจการใช้ชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติแบบที่สืบทอดกันมาช้านาน

สภาพของท้องทุ่งบางขันหมากก่อนการจัดการชลประทานและแผนพัฒนาฯ มีแม่น้ำลพบุรีเป็นแหล่งน้ำหลัก ราวหนึ่งในสามของปี ท้องทุ่งจะเจิ่งนองไปด้วยน้ำซึ่งหลากมาจากทางเหนือ ผู้คนต้องปลูกบ้านเรือนใต้ถุนสูงและเดินทางโดยทางเรือ ท้องทุ่งบางขันหมากจะกลายเป็นท้องน้ำผืนเดียวกันกับท้องน้ำขนาดใหญ่ในเขตที่ราบน้ำท่วมถึงในภาคกลางของประเทศ เรือกระแชงลำใหญ่ๆ สามารถบรรทุกสิ่งของล่องไปมาได้อย่างทั่วถึง

ต่อมาเมื่อการจัดการชลประทานตามโครงการเจ้าพระยาใหญ่ เขตงานระบบส่งน้ำลุ่มคลองชัยนาท - ป่าสักในพื้นที่โครงการโคกกระเทียมและช่องแค เขตจังหวัดลพบุรีเสร็จสิ้นลง น้ำปริมาณมากจะถูกกักไว้ที่เขื่อนการจัดการน้ำและการปิดประตูระบายน้ำที่เก็บกักน้ำไว้เฉพาะในแม่น้ำเจ้าพระยาเท่านั้น มีผลให้น้ำเหนือไม่หลากท่วมท้องทุ่งบางขันหมากอีกต่อไป คลองที่ขุดเชื่อมระหว่างแม่น้ำลพบุรีกับเจ้าพระยาทำหน้าที่เก็บกักน้ำไว้แทน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจาก พ.ศ. 2526 เป็นต้นมา เมื่อมีการเสริมคันคลองให้สูงขึ้นไปอีก จะมีเพียงบางปีที่น้ำมากจริงๆ เท่านั้นน้ำจึงจะหลากท่วมทุ่ง หลังจากการมีเขื่อนชาวนาต้องสูบน้ำจากคลองชลประทานไปใช้ในการทำนา เมื่อน้ำไม่หลากท่วมทุ่ง ปลาปูกุ้งหอยรวมไปถึงพืชผักที่เคยอุดมสมบูรณ์ในท้องทุ่งก็พลอยหายไปด้วย ชาวบ้านที่เคยหาอาหารหลักของตนได้ง่ายๆ จากใต้ถุนบ้านของตนในฤดูน้ำหลาก ก็ต้องเดินทางไปหายังห้วยหนองคลองบึงแทน นอกจากนั้นการสูบน้ำจากคลองยังเป็นการสิ้นเปลืองพลังงานน้ำมันอีกด้วย[23]

ความเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นทั้งเหตุและผลของการพัฒนาส่งเสริมให้ผู้คนเปลี่ยนไป

---

[22] อันที่จริงการส่งเสริมให้ชาวนาใช้วิทยาการแผนใหม่ในการทำนาเริ่มต้นตั้งแต่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามแล้ว ผู้สนใจโปรดดู **จอมพล ป. พิบูลสงครามครบรอบศตวรรษ**..., หน้า 135.

[23] สัมภาษณ์พันเอกสุรชัย โล่ห์จินดา, 10 กันยายน 2547 - 6 กันยายน 2548.

ใช้วิทยาการสมัยใหม่ในการทำนาและผลิตข้าวเพื่อการส่งออก ในด้านหนึ่งความสามารถในการจัดการน้ำทำให้สามารถกักเก็บน้ำจำนวนมหาศาลที่เคยไหลทิ้งลงอ่าวไทยไปให้ได้ใช้ประโยชน์ในการเกษตรกรรม การทำนาที่เคยทำได้ปีละเพียง 1 ครั้งก็สามารถทำนาปรังเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวจำนวนมหาศาลได้จริงๆ แต่ในอีกด้านหนึ่ง การใช้วิทยาการสมัยใหม่ไม่ว่าจะเป็นเครื่องจักรแทนแรงงานคนและวัวควาย ปุ๋ย สารเคมี พันธุ์ข้าวใหม่ๆ[24] ทำให้ชาวนาต้องใช้ทุนในการผลิตเพิ่มมากขึ้น จากเดิมที่เคยทำมาหากินตามอัตภาพและประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร เลี้ยงดูผู้คน และวัวควายจากธรรมชาติในสังคมที่เพียงพอ กลายเป็นต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตไม่ว่าทุน น้ำ ดินอุดมจากภายนอกสังคม

เป็นที่ยอมรับกันว่าประเทศไทยมีภาพลักษณ์ว่าเป็น "มหาอำนาจทางการเกษตร" ประเทศที่ประสบผลสำเร็จในเรื่องพืชเชิงเดี่ยว ประเทศของเกษตรกรผู้ประกอบการซึ่งได้รับประโยชน์จากความต้องการพืชเกษตรหลายชนิด แต่ในอีกด้านหนึ่งมาตรฐานความเป็นอยู่ของเกษตรกรเป็นจำนวนมากต่ำมาก ร้อยละ 40 ของประชากรชนบทอยู่ต่ำกว่าเส้นความยากจน งบประมาณในภาคเกษตรซึ่งควรใช้ช่วยเหลือทางด้านปัจจัยการผลิต การขยายและยกระดับเทคโนโลยีทางการเกษตร ส่งเสริมการปฏิรูปที่ดิน และสังคม เพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในชนบท อุดหนุนผู้ผลิตรายย่อย ปฏิรูปที่ดิน และส่งเสริมนวัตกรรมทางเทคโนโลยีของเกษตรกรรายย่อยนั้น กลับนำไปเน้นในกิจกรรมอื่นๆ เช่น การสร้างเขื่อน ถนน เพื่อส่งเสริมการค้า และการเพิ่มผลผลิตเพื่อการส่งออก การรับเทคโนโลยีทางการเกษตรก็เน้นการนำสารเคมีมาใช้มากขึ้น โดยเฉพาะในภาคกลาง การซื้อปัจจัยการผลิตและเครื่องจักรทำให้เกษตรกรรายย่อยเป็นจำนวนมาก ต้องจำนองที่ดินกับพ่อค้าหรือผู้ให้กู้เงิน ต้องขายที่ดินเพื่อนำเงินมาใช้หนี้ซึ่งมีผลให้เกษตรกรกลายเป็นผู้เช่าที่ดิน แรงงานในเมืองใหญ่ เปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น บุกรุกทำลายป่าเพื่อทำเกษตรและเป็นแกนนำในการจัดตั้งกลุ่มพลังทางการเมือง[25]

ด้วยเหตุนี้เอง วงจรความยากจนที่ชาวนาไทยรวมทั้งในท้องทุ่งบางขันหมากหลีกเลี่ยงได้ยาก จึงเริ่มต้นจากการผลิตข้าวที่ต้องใช้ต้นทุนสูง แต่เมื่อผลผลิตมากจนล้นตลาด ราคาข้าวก็จะตกต่ำ กลไกในการจัดหาตลาดของรัฐบาลไม่มีประสิทธิภาพ ชาวนาขายข้าวไม่ได้กำไร ทำให้ไม่มีทุนในการทำนาและการหาเครื่องอุปโภคบริโภคสำหรับดำรงชีวิต ชาวนาจำนวนมากต้องกู้หนี้ยืมสินจากนายทุนหรือสถาบันการเงิน จนทำให้เกิดหนี้สินล้นพ้นตัว และในที่สุดต้องเสียที่นาไป ดังนั้นเพื่อความอยู่รอดจึงจำเป็นต้องอพยพไปหางานทำในเมือง ทิ้งแผ่นดินถิ่นเกิดและครอบครัวไว้เบื้องหลัง[26]

ยิ่งไปกว่านั้น การใช้วิทยาการสมัยใหม่ในการทำนาได้ก่อให้เกิดผลเสียแก่ระบบนิเวศ การทำนาแบบเดิมโดยใช้วัวควายและคันไถที่ประดิษฐ์จากวัสดุธรรมชาติ ทำให้ดินร่วนซุย แต่การใช้เครื่องจักรสมัยใหม่ทำให้ดินกลายเป็นดินแข็งยากแก่การไถในปีต่อๆ มา มูลวัวมูลควายที่เคยเป็นปุ๋ยธรรมชาติแม้ว่าจะไม่ทำให้ข้าวเจริญเติบโตเท่าสารเคมี แต่ก็ไม่มีผลร้ายต่อกุ้งหอยปูปลาและพืชผักต่างๆ ที่เป็นอาหารของผู้คน การใช้สารเคมีทั้งที่เป็นปุ๋ยและยาฆ่าแมลงฆ่าหญ้าได้ทำลายสภาพ "ในน้ำมีปลา" เหลือแต่นาที่มีแต่ต้นข้าวเท่านั้น เงินทองที่จะได้จากการขายข้าวซึ่งควรใช้ในการสร้างชีวิตที่ดีขึ้นกลับต้องนำไปจ่ายในสิ่งที่เดิมไม่เคยต้องจ่าย เช่น เป็น

---

[24] แต่เดิมพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่ปลูกในท้องถิ่นไม่ต้องซื้อหาเพียงแต่เก็บเมล็ดพันธุ์จากการการทำนาในปีก่อนๆ

[25] ผู้สนใจโปรดดูรายละเอียดใน วอลเดน เบลโลและคณะ, **โศกนาฏกรรมสยาม การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่** สุรนุช ธงศิลา แปล (กรุงเทพฯ : สำนักมูลนิธิโกมลคีมทอง, 2545), หน้า 200-205.

[26] ผู้สนใจโปรดดูรายละเอียดใน อภิชัย พันธเสน, **แนวคิดทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา** (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539), หน้า 6-17.

ค่าพลังงาน ยารักษาโรคร้ายที่เกิดจากสารเคมี และซื้ออาหารเลี้ยงดูครอบครัว[27]

จากปรากฏการณ์นี้ จึงเกิดข้อสังเกตในวงวิชาการว่า ในท้องทุ่งภาคกลางนั้น น้ำซึ่งเป็นปัจจัยในการปลูกข้าวมีเพียงพอ เนื่องจากดินแดนในเขตมรสุมฝนจะตกทุกปีตามฤดูกาล ผู้คนไม่เดือดร้อนในการปลูกข้าวหากเพาะปลูกตามฤดูกาล การขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรจึงไม่ใช่เรื่องใหญ่โต ที่ราบลุ่มมีหนองบึงมากมาย ถ้าชุมชนใดผู้คนหนาแน่น พื้นดินเพื่อการปลูกข้าวไม่เพียงพอ คนส่วนหนึ่งจะแยกตัวไปตั้งชุมชนใหม่ การปลูกข้าวแต่ละชุมชนจึงเป็นไปเพื่อเลี้ยงตนเอง มีวิธีการแบบง่ายๆ ไม่ต้องใช้เทคโนโลยีสลับซับซ้อนมากนัก ความอุดมสมบูรณ์ของเครือข่ายแม่น้ำลำคลองซึ่งไม่เคยเหือดแห้งของท้องทุ่งภาคกลางได้ทำให้เกิดการสร้างสรรค์วิถีชีวิตในการใช้ลำน้ำ ในการตั้งถิ่นฐาน เป็นทางสัญจร ออกแบบบ้านเรือนเป็นเรือนแพหรือเรือนใต้ถุนสูง การเลือกปลูกพืชตามสภาพพื้นที่ลุ่มที่ดอน[28]

ดังนั้นเมื่อถึงตรงนี้จึงเกิดการตั้งคำถามในสังคมว่า มีความจำเป็นมากน้อยเพียงใด มีการใช้ระบบชลประทานอย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่ และเหมาะสมแล้วหรือในการพัฒนาส่งเสริมความอยู่ดีกินดีของประชาชนตามมาตรฐานตะวันตก หรือสังคมที่เพียงพอซึ่งผู้คนสืบทอดมาข้านานนั้นดีอยู่แล้ว การพิจารณาสภาพภูมิศาสตร์และระบบนิเวศที่เปลี่ยนไปภายหลังการพัฒนาของท้องทุ่งบางขันหมากดังได้กล่าวมาแล้วน่าจะตอบคำถามนี้ได้ระดับหนึ่ง

4. การพัฒนาและวิทยาการสมัยใหม่ทำลายระเบียบเดิมของสังคม

เช่นเดียวกับสังคมโดยรวมในวัฒนธรรมข้าว การเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการพัฒนาก่อให้เกิดผลตามมามากมายทั้งในด้านกายภาพและอุดมคติ การตระหนักในผลของการพัฒนาต่อสังคมที่ดูเหมือนว่าเป็นไปในทางลบมากกว่าทางบวกทำให้สังคมหันกลับมาพินิจพิเคราะห์และเห็นไปในทางเดียวกันว่า สังคมไทยเกิดการล่มสลายของภูมิปัญญาองค์ความรู้เกี่ยวกับข้าวและการทำนา ความเชื่อมั่นในตนเองและระบบอาวุโสหมดไป ครอบครัวล่มสลาย จริยธรรมเสื่อมลง ผู้คนขาดคุณธรรม ความอดทน ความสามัคคี ความมีน้ำใจ ความขยันหมั่นเพียร ความรอบคอบ ความไม่ประมาท ความประหยัด มัธยัสถ์ ความเสียสละ ความไม่เชื่อหรือสำนึกบุญคุณในสิ่งเหนือธรรมชาติ ทางเศรษฐกิจ ผู้คนขาดความละเอียดอ่อน ความระมัดระวัง ทำให้สูญเสียโดยไม่จำเป็น เพราะนิสัยสุรุ่ยสุร่าย ความไม่พอดีในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ไม่สำนึกบุญคุณธรรมชาติ และที่สำคัญที่สุดคือการสูญเสียอุดมคติและวิถีการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมแลเป็นเอกลักษณ์ของสังคมที่สืบทอดมา[29]

ก่อนการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาและการส่งเสริมวิทยาการสมัยใหม่ ชาวบางขันหมากได้สร้างระเบียบของสังคมให้เป็นสังคมที่พอเพียง อย่างแท้จริงขึ้นมาจากการตกผลึกของอุดมคติซึ่งเป็นบูรณาการระหว่างการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ (จิต วิญญาณ ผี) กับพุทธศาสนา อุดมคติ

---

[27] สัมภาษณ์นางเจริญ โล่ห์จินดา นายสุชิน หยดย้อย และพันเอกสุรชัย โล่ห์จินดา, 10 กันยายน 2547 - 6 กันยายน 2548.

[28] ผู้สนใจโปรดดูรายละเอียดใน เอกวิทย์ ณ ถลาง, **ภาพรวมภูมิปัญญาไทย** (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544), หน้า 54-55 และ 101-102.

[29] ผู้สนใจโปรดดูรายละเอียดใน **ข้าวกับวิถีชีวิตไทย** พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2541), หน้า 31 และเอี่ยม ทองดี, **ข้าว วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538), หน้า 47-54.

ได้หล่อหลอมให้ผู้คนตระหนักถึงบุญคุณและพลังอำนาจแห่งธรรมชาติซึ่งเป็นที่มาของการดำรงชีพของตน การเรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ และการรักษาธรรมชาติให้คงไว้ตลอดไป อุดมคตินี้เองที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์วิธีการและพิธีกรรมของสังคม ตราบที่ผู้คนยังดำเนินตามวิถีแห่งสังคมที่สร้างขึ้น ระเบียบของสังคมและความสมดุลแห่งธรรมชาติจะยั่งยืนตลอดไป

ก่อนการเปลี่ยนแปลงนั้น วิถีชีวิตของผู้คนในวัฒนธรรมข้าวแห่งนี้ดำเนินตามวัฏจักรแห่งระเบียบของสังคมซึ่งเริ่มต้นฤดูการทำนาเมื่อน้ำฝนเจิ่งนองท้องทุ่งบางขันหมากในเดือนหก ผู้คนต่างพากันไถดะท้องนาและตกกล้า ครั้นถึงเดือนเจ็ด กล้าที่ตกไว้จึงพร้อมปักดำ การปักดำข้าวในนาดำและการหว่านข้าวในนาที่ลุ่มกว่าดำเนินไปจนกระทั่งแล้วนาหรือเสร็จสิ้นการเพาะปลูกในเดือนแปดก่อนเข้าพรรษา

สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์และสำคัญอย่างยิ่งในสังคมแห่งวัฒนธรรมข้าวที่จะได้เห็นกันแรกสุดคือความสามัคคี มีน้ำใจซึ่งสะท้อนให้เห็นใน ประเพณีการลงแขก ในการทำนาและการทำงานสาธารณะประโยชน์หรืองานบุญอื่นๆ ปัจจัยที่สำคัญ คือ กำลังคน การที่ต้องใช้กำลังคนเป็นหลักในการทำนาและการทำงานสาธารณะประโยชน์อื่นๆ แต่จำนวนผู้คนมีไม่มากนั้น ทำให้เกิดประเพณีการลงแขกขึ้น เมื่อมีงานที่จะใช้แรงคนจำนวนมาก เช่น ในการทำนาสังคมได้จัดระเบียบให้แต่ละคุ้มบ้านกำหนดการไถหว่านหรือเก็บเกี่ยวขึ้น โดยจะต้องไม่ตรงกัน อาจจะเร็วช้ากว่ากันประมาณ 3 วัน เพื่อจะได้ระดมผู้คนจากทุกคุ้มบ้านมาลงแขกให้เสร็จสิ้นไปทีละผืนนา

เมื่อแต่ละคุ้มบ้านนัดกันว่าจะลงแขกกันในวันใด แขกจะทยอยกันมาตั้งแต่เช้าและนำเครื่องมือทำงานของตนมาด้วย เนื่องจากไม่มีการตอบแทนเป็นเงิน ในระหว่างการทำงานเจ้าของนาจะจัดอาหารการกินเพื่อเลี้ยงดูแขก อันเป็นการตอบแทนน้ำใจและการอุทิศแรงงานของแขกซึ่งทำงานตั้งแต่เช้าจนพระอาทิตย์ตกดินเพื่อให้การทำนาในที่ดินแต่ละแปลงเสร็จอย่างรวดเร็ว ด้วยความร่วมมือร่วมใจของผู้คนนี้เองการทำนาของทุกคุ้มจึงสามารถสิ้นสุดก่อนฤดูเข้าพรรษาในเดือนแปด[30]

ประเพณีการลงแขกเป็นระบบเศรษฐกิจดั้งเดิม "แบบปันพี่ปันน้อง" คือ มีอะไรก็แบ่งปันกันไป คนมีมากแบ่งให้คนมีน้อยไม่มุ่งหวังผลประโยชน์ตอบแทนเป็นหลัก เป็นระบบที่มุ่งให้อยู่ร่วมกัน แบบเป็นธรรม ก่อให้เกิดสันติสุข ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน[31] ประเพณีการลงแขกจึงเป็นหัวใจของสังคม เป็นการสร้างระเบียบในการอยู่ร่วมกันและการแบ่งปันร่วมมือกันเพื่อความผาสุกอย่างแท้จริงของสังคม นอกจากนั้นวิธีลงแขกจะใช้ได้อีกในการเก็บเกี่ยวเมื่อข้าวสุกในเดือนอ้ายและการทำงานสาธารณูปโภคหรืองานบุญต่างๆ ที่สำคัญอาณาบริเวณของความช่วยเหลือร่วมมือกันลงแขกไม่มีเขตจำกัด ขึ้นอยู่กับการตระหนักของญาติพี่น้องหรือเพื่อนที่พึงช่วยกันเป็นสำคัญ

หลังเสร็จสิ้นการไถหว่าน การรอให้ข้าวเติบโตจนกระทั่งพร้อมที่จะเก็บเกี่ยวต้องใช้เวลานานถึง 5 เดือน ในห้วงเวลานี้ชาวบางขันหมากก็เป็นเช่นเดียวกับประชาชนในที่ราบภาคกลางโดยทั่วไปที่น้ำได้หลากท่วมทั่วทั้งท้องทุ่ง การดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสายน้ำเป็นทั้งเหตุและผลที่ทำให้เกิดรูปแบบของวิถี

---

[30] สัมภาษณ์นางเจริญ โล่ห์จินดา,12-13 มีนาคม 2548. และ พันเอกสุรชัย โล่ห์จินดา, 10 กันยายน 2547 - 6 กันยายน 2548.

[31] อภิชาต ทองอยู่ "การพัฒนาทำลายเศรษฐกิจแบบปันพี่ปันน้องต้องสร้างหมู่บ้านให้พึ่งตนเองได้" ใน ประเวศ วะสี และพิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ) **วิกฤติหมู่บ้านไทยทางออกและอนาคตอยู่ที่ไหน?** หน้า 59.

การดำรงชีพที่เป็นความผูกพันระหว่างผู้คนกับสายน้ำ

นอกจากนั้นการดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความขยันขันแข็ง มีวินัย มีสติปัญญา เข้าใจและกลมกลืนกับธรรมชาติ คือ หัวใจของวิถีการดำรงชีวิตหรือวัฒนธรรมของชาวบ้านบางขันหมาก หากผู้คนขาดการวางแผนและการทำงานอย่างสม่ำเสมอแล้ว ชีวิตคงจะต้องเผชิญกับความยากลำบาก อย่างไรก็ตาม ความรู้จริงและการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ทำให้สังคมของชาวบางขันหมากกลายเป็นสังคมที่เพียงพออย่างแท้จริงและจะยั่งยืนตลอดไปหากผู้คนดำรงชีวิตตามวิถีแห่งบรรพบุรุษที่สืบทอดมา[32]

หลายคนอาจเข้าใจว่า หลังเสร็จสิ้นฤดูหว่านไถแล้ว ผู้คนต่างมีเวลาว่างมากและใช้เวลาว่างไปในทางไม่ได้ก่อประโยชน์มากนัก หากแต่ในความเป็นจริงชีวิตของผู้คนในวัฒนธรรมข้าวไม่ได้สะดวกสบายเช่นนั้น ผู้คนต้องมีการวางแผน ความอดทน ความสม่ำเสมอ และดำรงอยู่ในความไม่ประมาท

การที่ผู้คนจะมีชีวิตรอดและดำรงอยู่อย่างผาสุกตลอดทั้งปีนั้น เริ่มต้นตั้งแต่เมื่อพ่อ แม่ และลูกๆ ต้องวางแผนและทำงานอย่างสม่ำเสมอเพื่อตระเตรียมสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตให้เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภคตลอดทั้งปี โดยพึ่งพาการซื้อหาจากสังคมภายนอกน้อยที่สุด สิ่งที่ต้องตระเตรียมประกอบด้วยปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค แต่ละครอบครัวจะต้องแบ่งงานกันทำและถ่ายทอดวิทยาการในทุกขั้นตอนของการดำเนินชีวิตจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

งานประจำวันของผู้คนในวัฒนธรรมข้าวเริ่มต้นเมื่อแสงเงินแสงทองเริ่มจับขอบฟ้าจนพลบค่ำ ภารกิจแห่งสังคมพึ่งพาตนเองได้ ไม่มีวันหมดสิ้น อีกทั้งยังสะท้อนความพยายามพึ่งตนเองให้มากที่สุด ประเด็นที่สำคัญคือ ความขยันหมั่นเพียร รอบคอบ ไม่ประมาท เป็นจริยธรรมสำคัญยิ่งของสังคม ผู้คนต้องตระเตรียมสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตให้เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภคอื่นๆ ตลอดทั้งปี

ตัวอย่างที่จะขอยกมาแสดงให้เห็นคือ การดำเนินชีวิตประจำวัน เริ่มด้วยเรื่องที่สำคัญในการดำรงชีพคือ เรื่องอาหาร ในการเตรียมข้าวปลาอาหารไว้บริโภคตลอดปีนั้น เหมือนคำเชื้อเชิญที่ติดปากให้ "กินข้าวกินปลา" อาหารหลักของคนไทยคือ ข้าวและปลานั้นแต่เดิมคนไทยมีกินตลอดทั้งปีและไม่เคยต้องซื้อกิน ทั้งนี้เพราะในสังคมที่พอเพียงนั้น นับตั้งแต่เก็บเกี่ยว นำข้าวขึ้นยุ้งฉางแล้วก่อนสงกรานต์ ผู้คนในครอบครัวจะร่วมกันตำข้าวเก็บไว้ในยุ้งให้เพียงพอเพื่อทุกคนในครอบครัวได้บริโภค ใส่บาตรตอนเช้า และทำบุญในโอกาสต่างๆ ในการตำข้าว พ่อแม่หรือลูกโตๆ ใช้สากตำข้าวขนาดใหญ่กว่าเพราะแข็งแรงแล้ว ส่วนลูกเล็ก พ่อจะทำสากให้มีขนาดเล็กกว่าเพื่อลูกจะได้ช่วยตำข้าวได้สะดวกขึ้น การตำข้าวเก็บไว้ในยุ้งนี้ ต้องตำข้าวให้พอเพียงบริโภคถึงเดือนอ้าย (ธันวาคม) ของอีกปีหนึ่ง ดังนั้นสำหรับครอบครัวที่ประกอบด้วยสมาชิก 8 คน จึงต้องใช้ข้าวถึง 3 กระสอบและใช้เวลาตำข้าวนานถึงประมาณ 1 เดือนเลยทีเดียว

สำหรับการทำเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีพทั้งหมดนั้น นับเป็นวิทยาการที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาในครอบครัว แต่ละครอบครัวจะต้องประดิษฐ์ขึ้นเองและเรียนรู้ถ่ายทอดกันในครอบครัวเพราะเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของชีวิตและสังคม ไม่สามารถซื้อหาได้จากที่ใด ตัวอย่างเช่น พ่อและลูกชายจะต้องวางแผนตัดกิ่งไม้เพื่อประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ผาน หรือ แอกวัว โดยจะเลือกไม้ที่เหมาะสมและใช้เวลาตัดนานเป็นปีๆ ขนาดก็ต้องพอดีกับรูปร่างของสัตว์ แอกวัวจะต้องเล็กกว่าแอกควาย เพราะคอวัวเล็กกว่า นอกจากนั้นยังต้องตระเตรียมสร้างร้านฟืน วางแผนริดกิ่งไม้ ตัดแต่งกิ่ง เลื่อยไม้ทำฟืน หมกฟืนในแกลบ เพื่อเผาถ่าน เตรียมเก็บ

[32] ข้อมูลต่อไปนี้จากการสัมภาษณ์นางเจริญ โล่ห์จินดา, 12-13 มีนาคม 2548.

ตั้งแต่เดือนสาม สำหรับใช้เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก ต่อเติมบำรุงรักษาเรือนและยุ้งข้าว หรือเดินทางเข้าไปในป่าเพื่อเก็บสมุนไพรมาทำยา ฯลฯ ส่วนแม่กับลูกหญิงจะมีหน้าที่ทำอาหารคาวหวานและทอผ้า เป็นต้น

สำหรับอาหารประเภทพืชผักผลไม้ ตั้งแต่เดือนอ้าย (ธันวาคม) และเดือนยี่ (กุมภาพันธ์) มาแล้วทุกบ้านจะปลูกพืช ทำสวนครัวทุกชนิด ในการปลูกพืช หากบ้านใดมีพื้นที่ไม่เหมาะกับการเพาะปลูกอาจจะไปปลูกในพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ของผู้อื่น ผู้คนบ้านบางขันหมากจะไม่หวงที่ดิน อนุญาตให้เพื่อนบ้านปลูกพืชได้และไม่ขโมยพืชผลของผู้อื่น ของของใครเก็บกินกันไป แบ่งปันกันกินกันใช้ จนกระทั่งถึงน้ำท่วมในเดือนสิบ เมื่อผืนดินจมอยู่ใต้น้ำ พืชผักปลูกไม่ได้อีกต่อไป ผู้คนจะเก็บพันธุ์พืชผักสวนครัวไว้ปลูกในปีหน้า และเก็บผักประเภทผักบุ้ง ผักกระเฉด สันตะวา ดอกโสน ดอกขจรกินแทน

ทุกๆ วันผู้คนไม่เคยว่างเว้นจากการทำงาน เพราะนอกจากจะต้องจัดการตระเตรียมอาหารสำหรับคนให้เพียงพอแล้ว การเลี้ยงดูวัวควายและสัตว์เลี้ยงอื่นๆ ก็ทำให้เวลาทั้งวันหมดไปอย่างรวดเร็ว สำหรับวัวควายนั้น ปกติทุกบ้านจะมอบหมายสมาชิกในครอบครัวให้มีหน้าที่เลี้ยงดู เด็กเลี้ยงวัวหรือควายจะต้องตื่นตั้งแต่ 5 นาฬิกา และนำวัวควายไปปล่อยในทุ่งเพื่อให้วัวควายได้กินหญ้าตั้งแต่แดดยังไม่ร้อน ครั้นราว 9 นาฬิกา แดดเริ่มร้อน เด็กก็ต้องนำวัวควายผูกให้กินหญ้าใกล้ๆ ร่มไม้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ในเขตบ้านบางขันหมาก ไม่มีเคยมีคดีวัวควายหาย (หรือคดีความใหญ่อื่นๆ) เกิดขึ้น เพราะแม้เจ้าของวัวควายไม่อยู่เลี้ยงวัวควายของตนเนื่องจากไปทำภารกิจอื่นๆ เช่น ไปเรียนหนังสือที่วัด เพื่อนบ้านที่เลี้ยงวัวควายอยู่ใกล้ๆ ในทุ่งเดียวกันจะเป็นหูเป็นตาดูแลวัวควายแทนกัน จนกระทั่งเจ้าของกลับจากโรงเรียนมาต้อนวัวควายของตนกลับเข้าคอกในตอนเย็น

ครั้นเมื่อข้าวในนาเจริญงอกงามเต็มทุ่ง ผู้คนไม่สามารถปล่อยวัวควายให้หากินในทุ่งได้ เพราะวัวควายอาจไปกินข้าวที่กำลังเจริญเติบโตในนา ทำให้เกิดความเสียหาย จึงตกเป็นภาระหนักสำหรับเจ้าของวัวควายที่ต้องไปเกี่ยวหญ้าให้วัวควายกิน เจ้าของต้องเดินทางวันละหลายๆ กิโลเมตรจนกระทั่งถึงทุ่งหญ้า และต้องใช้เวลาเป็นวันๆ เกี่ยวหญ้าสดๆ บรรทุกเต็มเกวียน อาจวันละ 2- 3 เล่ม กลับมาให้วัวควายของตนกินอย่างเพียงพอ วัวควายจะได้กินหญ้าสดๆ เหล่านี้ จนกระทั่งน้ำท่วมทุ่งไม่สามารถใช้เกวียนเดินทางไปบรรทุกหญ้าสดได้ เจ้าของก็จะให้วัวควายกินฟางข้าวแห้งที่ก่อเก็บไว้เป็นกองฟาง การก่อกองฟางเก็บไว้ให้วัวควายของชาวบ้านบางขันหมากเป็นเรื่องที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งเพราะสะท้อนให้เห็นการวางแผนและการทำงานอย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากในปีหนึ่งๆ น้ำท่วมทุ่งอยู่ถึง 4 เดือน จึงต้องสุมฟางสำหรับให้วัวกินไว้บนร้าน

ในเวลากลางคืน เจ้าของวัวควายจะดูสัตว์เลี้ยงของตนเป็นอย่างดีไม่ให้ยุงกัดวัวควาย โดยการหาฟืนประเภทเหง้าไผ่ กิ่งไม้ มาสุมแล้วเอาฟางปกไว้ข้างบนเพื่อให้เป็นควันคุติดอยู่ทั้งคืน การเลี้ยงดูวัวควายอย่างดีเช่นนี้นับเป็นการแสดงน้ำใจอันดีงามของผู้คนที่ตระหนักว่า วัวควายมิใช่เป็นเพียงเครื่องมือทำมาหากินแต่เป็นเพื่อนร่วมชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและสัตว์เลี้ยงลักษณะนี้จะปรากฏให้เห็นไม่ว่าจะในฤดูที่ผู้คนจะใช้แรงงานสัตว์เลี้ยงเพื่อนของตนเหล่านี้หรือไม่ก็ตาม

นับเป็นจารีตปฏิบัติของมนุษย์ในการใช้ชีวิตให้กลมกลืนและไม่เอาเปรียบสรรพสิ่งในธรรมชาติ สืบทอดความเชื่อที่มีมาแต่โบราณที่ว่า สรรพสิ่งรอบตัวมนุษย์ล้วนแต่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผี หรือ ครูประจำอยู่ทั้งสิ้น เมื่อเชื่อกันเช่นนี้ ผู้คนจึงได้มีพิธีกรรมในการคัดเลือกรักษาพันธุ์พืช บำรุงรักษาดูแลวัวควาย เกวียน เรือ คันไถ และเครื่องมือในการดำรงชีพของตนเป็นอย่างดี

แบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้คนบนท้องทุ่งบางขันหมากดำรงมาเป็นเวลาช้านาน ผู้คนต่างตั้งอยู่บนความอดทน สามัคคี มีน้ำใจ ขยันหมั่นเพียร รอบคอบ ไม่ประมาท ประหยัดมัธยัสถ์ เสียสละ สำนึกในบุญคุณของธรรมชาติ จนกระทั่งการพัฒนาและ

วิทยาการสมัยใหม่ทำให้วิถีแห่งผู้คนต้องเปลี่ยนไป เหมือนกับสังคมไทยโดยรวมที่เกิดการล่มสลายของชนบทไทย การล่มสลายดังกล่าวเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงยากเหลือเกิน เนื่องมาจากกระแสของอารยธรรมตะวันตก ลัทธิทุนนิยม บริโภคนิยม การศึกษาแผนใหม่ซึ่งแยกเด็กออกจากระบบชีวิตและธรรมชาติ [33] การเรียกร้องให้สังคมที่เพียงพอกลับคืนมา พร้อมๆ กับวิถีชีวิตที่มีความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในครอบครัวและสังคม การดำรงชีวิตโดยการพึ่งพาตนเอง การวางแผน ความอดทน ความสม่ำเสมอ และดำรงอยู่ในความไม่ประมาท เพื่อผู้คนจะมีชีวิตรอดและดำรงอยู่อย่างพอเพียง โดยไม่ให้กระแสโลกาภิวัตน์พัดพาให้ถลำลึกลงไปอยู่ท่ามกลางวัฒนธรรมตะวันตกมากกว่านี้ น่าจะเป็นทางออกที่ดีของสังคม

5. พิธีกรรมประเพณีเกาะเกี่ยวสังคมให้ยั่งยืน

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์อันเชี่ยวกราก ชาวบ้านบางขันหมากจะรับมืออย่างไรกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น การพิจารณาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ถึงฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549) ซึ่งกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาหลังจากพบปัญหาที่สังคมต้องประสบภายหลังการพัฒนาประเทศตามแนวทางตะวันตกน่าจะตอบคำถามนี้ได้ระดับหนึ่ง แผนพัฒนาฯ ดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายในการพัฒนาคน ฟื้นฟูสังคมชนบท พัฒนาเกษตรควบคู่กับอุตสาหกรรม หันไปหาภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อธำรงวัฒนธรรมดั้งเดิม และปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ

การดำเนินการให้เป็นไปตามแผนดังกล่าวเป็นสิ่งค่อนข้างยาก เพราะสังคมได้สูญเสียวิถีชีวิตที่เคยเพียงพอไปแล้ว อย่างไรก็ตาม หากสังคมยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีที่ปฏิบัติมาช้านานไว้ได้บ้าง การนำวัฒนธรรมประเพณีดังกล่าวมาเป็นแกนกลางในการเกาะเกี่ยวสังคมไว้ พร้อมๆ กับการเสริมสร้างองค์กรแห่งสังคมของตนให้แข็งแกร่งพร้อมที่จะรับมือกับกระแสโลกาภิวัตน์น่าจะเป็นวิธีรักษาวิถีแห่งสังคมไว้

ในด้านวัฒนธรรมประเพณี ชาวมอญบางขันหมากดูไม่แตกต่างจากชาวพุทธในแถบอื่นๆ ในอาณาบริเวณแถบนี้ อีกทั้งยังผสมกลมกลืนกับประชาชนไทย จนกระทั่งไม่เห็นความแตกต่างระหว่างชาวมอญบางขันหมากและชาวลพบุรีโดยทั่วไปทั้งนี้เพราะ การศึกษา การแต่งงาน หรือการติดต่อสัมพันธ์กัน ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้มีผลให้การดำเนินชีวิตประจำวันที่เคยเป็นเอกลักษณ์ เช่น การใช้ภาษาหรือแต่งกายแบบมอญ ฯลฯ ลดลงไปมาก[34] อย่างไรก็ตาม ชาวบางขันหมากเช่นเดียวกับชาวมอญในท้องที่อื่นๆ ยังสามารถดำรงและสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีของตน สามารถชี้ความแตกต่างระหว่างชาวมอญกับผู้คนกลุ่มอื่นๆ ได้จากการนับถือผีบรรพบุรุษมอญหรือ "ผีมอญ"

การยังคงธำรงความเชื่อที่ผสมกลมกลืนกันระหว่างการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับพุทธศาสนานี้เองมีผลให้ชาวบ้านบางขันหมากยังคงวิถีชีวิตที่เกาะเกี่ยวสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไว้ได้ การพยายามรักษาและสืบทอดพิธีกรรม ประเพณีและการดำเนินชีวิตแบบที่ตกทอด แบบที่เป็นเอกลักษณ์ของมอญอาจจะเป็นเครื่องมือให้สังคมรับมือกับกระแสอันเชี่ยวกรากของโลกาภิวัตน์ได้หากผู้คนตระหนักในพลัง

นอกจากนั้นความเชื่อตั้งแต่ครั้งโบราณกาลที่สืบทอดมามีผลให้สังคมเกิดความสามัคคีและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ดังเราจะเห็นได้จากพิธีกรรม

---

[33] ผู้สนใจโปรดดูรายละเอียดใน ประเวศ วะสี "วิกฤติหมู่บ้านไทย" ใน ประเวศ วะสี และพิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ) **วิกฤติหมู่บ้านไทยทางออกและอนาคตอยู่ที่ไหน?** หน้า 24-28.

[34] ผู้สนใจโปรดดูรายละเอียดใน ไฉน สนสกุล, **การธำรงชาติพันธุ์และการผสมกลมกลืนของชาวมอญ: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบางขันหมาก จังหวัดลพบุรี**, วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ.2535.

และประเพณีที่สืบทอดมาและยังคงปฏิบัติในสังคม ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ ปีใหม่หรือการเกิดใหม่ของสรรพสิ่งในธรรมชาติในช่วงตรุษสงกรานต์เดือนห้า (ประมาณกลางเดือนเมษายน) การเฉลิมฉลองอันแสดงให้เห็นพิธีกรรมและประเพณีซึ่งเกาะเกี่ยวสังคมให้ยั่งยืนได้เริ่มขึ้น

หลังจากสิ้นสุดฤดูเก็บเกี่ยวและนำข้าวขึ้นยุ้งเป็นที่เรียบร้อยแล้วในราวเดือนสี่ (มีนาคม) ชาวมอญบางขันหมากจะทำบุญในเทศกาลสงกรานต์ถึง 5 วันเต็ม วันแรกชาวบ้านทำบุญ ณ วัดประจำคุ้มบ้านของตนเองต่อมาอีก 4 วัน ชาวบางขันหมากทุกคุ้มจะร่วมกันทำบุญโดยนิมนต์พระทั้งหมดซึ่งจำศีลอยู่ ณ วัดต่างๆ คือ วัดกลาง วัดอัมพวัน วัดโพธิ์ระหัต และวัดราษฎร์ศรัทธาธรรม ไปรับการทำบุญ ณ วัดทั้ง 4 หมุนเวียนจนครบทั้ง 4 วัด การทำบุญร่วมกันของชาวบ้านบางขันหมาก ณ วัดประจำคุ้มบ้านทุกคุ้มบ้านนี้นับเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งเพราะถึงแม้ว่าบ้านจะอยู่กันคนละคุ้มบ้าน หากการทำบุญร่วมกันสามารถสร้างความสามัคคีเป็นอันหนึ่งเดียวกันได้

พิธีทำบุญเริ่มจากวันแรกมีการทำบุญเลี้ยงพระเข้าที่วัดประจำบ้าน ครั้นถึงเวลาเพลนำข้าวสงกรานต์ (ข้าวแช่) ไปถวายพระ ตอนบ่ายบังสุกุลกระดูกบรรพบุรุษของผู้คนในตระกูลซึ่งสังกัดคุ้มบ้านวัดและสรงน้ำพระ ต่อด้วยการขนทรายเข้าวัดและก่อเจดีย์ที่ทรายตอนเย็น ณ วัดที่จะทำบุญในวันถัดไปเพื่อวันรุ่งขึ้นจะนำข้าวปลาอาหารทำบุญเลี้ยงพระเจดีย์ทรายที่ชาวมอญเชื่อว่าคือพระเจดีย์องค์หนึ่ง ส่วนวันที่สองถึงวันที่ห้า เช้าและเพลชาวบ้านจะทำบุญเลี้ยงพระ ณ วัดต่างๆ เรียงลำดับไปเช่นเดียวกับการบังสุกุลกระดูกบรรพบุรุษของผู้คนในตระกูลซึ่งสังกัดวัด และสรงน้ำพระตอนบ่าย และขนทรายเข้าวัดและก่อเจดีย์ทรายตอนเย็น ณ วัดที่จะทำบุญในวันถัดไปเพื่อจะทำบุญเลี้ยงพระเจดีย์ทรายในวันรุ่งขึ้น

หลังการทำบุญ ชาวบางขันหมากจะเล่นสนุกสนานร้องรำทำเพลงกันในหมู่บ้าน ลานบ้าน เช่น เล่นสะบ้า มอญซ่อนผ้า เสือกินวัว ฯลฯ ครั้นตกค่ำจึงรวมกลุ่มกันร้องเพลงขอขนมไปตามหมู่บ้าน เล่นเข้าผี เช่น ผีนางกวัก ผีสาก ผีดาว ซึ่งเป็นการเรียกผีมาเข้าแล้วแสดงอาการตลกขบขันต่างๆ คล้ายๆ จำอวดสลับกับการร้องรำทำเพลงอย่างสนุกสนาน[35]

พิธีกรรมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่จัดขึ้นต่อจากงานบุญสงกรานต์ที่วัด เป็นเอกลักษณ์และทำให้ชาวมอญแตกต่างจากคนกลุ่มอื่นๆ[36] ได้แก่ การบวงสรวงเพื่อระลึกถึงพระคุณของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำคุ้มบ้านซึ่งอำนวยพรในการดำรงชีพในรอบปีที่ผ่านมาพร้อมๆ ไปกับการเฉลิมฉลองหลังจากเสร็จสิ้นฤดูเก็บเกี่ยว ในการบวงสรวงและเฉลิมฉลองดังกล่าวแต่ละคุ้มบ้านกำหนดวันงานขึ้นซึ่งอาจจะเป็นวันใดก็ได้ที่สะดวก ต่อจากนั้นจึงเชิญเพื่อนบ้านจากคุ้มบ้านอื่นๆ มาร่วมงานและกินเลี้ยง เป็นที่น่าสังเกตว่าแต่ละคุ้มบ้านจะกำหนดวันงานไม่ตรงกัน เพราะแต่ละคุ้มบ้านถือเป็นโอกาสที่จะเลี้ยงขอบคุณที่เพื่อนจากคุ้มบ้านอื่นที่ได้มาช่วยลงแขกในการทำนาในปีที่ผ่านมาและเป็นการเลี้ยงขอบคุณล่วงหน้าสำหรับการที่จะมาช่วยกันอีกในปีต่อๆ ไป การบวงสรวงและเฉลิมฉลองจะจัดขึ้นจนครบทุกคุ้มบ้านซึ่งชาวบ้านถือเป็นสิ่งที่ดีเพราะจะได้สนุกสนานร่วมกันหลายๆ ครั้งและขอบคุณที่ได้ช่วยเหลือกันมาอย่างทั่วถึง[37]

เนื่องจากความสำนึกในความร่วมมือและความผูกพันภายในสังคมของตนเอง แต่ละคุ้มบ้าน

---

[35] สัมภาษณ์พันเอกเฉลิม เรืองทอง พันเอกสุรชัย โล่ห์จินดาและปัทมา ขำดี และ "ประเพณีสงกรานต์" Library.rits.ac.th (18 Nov 2004), http://library.rits.ac.th/il/lop/trad/trad34.html

[36] เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้ในภูมิภาคอื่นๆ เช่น ในจังหวัดนครนายกที่ชาวมอญกลมกลืนอยู่ในสังคม การนับถือ "ผี" เท่านั้นที่เป็นเครื่องแสดงว่าคนคนนั้นสืบเชื้อสายมาจากชาวมอญ

[37] สัมภาษณ์พันเอกเฉลิม เรืองทอง และพันเอกสุรชัย โล่ห์จินดา, 17 ตุลาคม 2547.

ของบ้านบางขันหมากจึงไม่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่นๆ ในเขตภาคกลางของประเทศไทยคือ การมีผีประจำคุ้มบ้านของตนเอง[38] พิธีบูชาผีนับเป็นความเชื่อเก่าแก่ที่สุด เพราะผู้คนเชื่อว่าเมื่อคนตายไปแล้ว ส่วนที่ไม่ใช่ร่างกายหรือความมีชีวิตของผู้ตายยังคงอยู่ ในรูปของ "วิญญาณหรือขวัญ" ผู้ยังมีชีวิตอยู่จะต้องดูแลให้ดี มิฉะนั้นวิญญาณหรือขวัญอาจจะทำให้เกิดเหตุร้ายต่างๆ นอกจากนั้นความสำคัญของวิญญาณหรือขวัญจะมีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับฐานะเมื่อครั้งที่ยังมีชีวิตอยู่[39] การรักษาขวัญไม่ให้หนีหายไปไหนจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ ผีประจำคุ้มบ้านบางขันหมาก ได้แก่ ผีเจ้าแม่ตากฟ้า ผีเจ้าพ่อทุ่งนา เป็นต้น ชาวบ้านมีความเชื่อในที่มาของผีประจำคุ้มบ้านของตนแตกต่างกันออกไป เช่น เขตคุ้มบ้านของผีเจ้าพ่อทุ่งนา ชาวบ้านเชื่อว่า ผีเจ้าพ่อทุ่งนาเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ซึ่งบำเพ็ญเพียรภาวนาจนกลายร่างเป็นจระเข้พำนักอยู่ใต้บาดาลที่ใดที่หนึ่งในท้องทุ่งบางขันหมากยิ่งไปกว่านั้นในการเลี้ยงผีประจำคุ้มบ้านยังได้มีการเลี้ยงผีบริวารและผีที่ตกทุกข์ได้ยากที่สิงสถิตอยู่ในอาณาบริเวณนั้นในคราวเดียวกันด้วย

พิธีเริ่มต้นเมื่อผู้คนจุดธูปเทียนเพื่อเชิญผีประจำคุ้มบ้าน ผีบริวาร และผีที่ตกทุกข์ได้ยากมารับเลี้ยง เมื่อมโหรี กลองยาวเริ่มบรรเลง ผู้คนที่เป็นร่างทรงของผีองค์ต่างๆ จะถูกประทับทรง จะสังเกตได้จากการที่คนทรงนำเครื่องแต่งกายของผีแต่ละองค์มาแต่งกายแตกต่างกันไป เช่น ถ้าเป็นเจ้าพ่อทุ่งนา คนทรงนุ่งโจงกระเบนแดง ใส่เสื้อแดงและโพกผ้าแดงขาว หรือถ้าเป็นผีทหารพลร่มที่เสียชีวิตจากอุบัติเหตุกระโดดร่มในบริเวณแถบนั้นก็จะแต่งชุดทหารพลร่มเป็นต้น คนทรงจะกินเล่นรำร้องพร้อมทั้งสื่อสารกับผู้มาร่วมพิธีเพื่อการเสี่ยงทายในลักษณะต่างๆ เช่น พยากรณ์ผลผลิตในฤดูเพาะปลูกที่จะมาถึงคล้ายๆกับเป็นพิธีพืชมงคลของท้องถิ่น ปัดรังควาน รักษาโรคภัยไข้เจ็บ และทำนายอนาคตเป็นต้น

สำหรับอาหารคาวหวานและสิ่งของเครื่องใช้ที่นำมาถวายเป็นสิ่งที่น่าสนใจเช่นกัน เพราะ เป็นสะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์และการก่อให้เกิดสิริมงคล แม้แต่ละบ้านมีธรรมเนียมนิยมหรือมีข้อห้ามในการรับประทานอาหารแตกต่างกันไป แต่ของถวายมักจะมีเหมือนๆ กัน เช่น ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว มะพร้าว (ซึ่งจะปลอกเปลือกหรือไม่ปลอกเปลือก) กล้วย อ้อย ฯลฯ นอกจากนั้นยังมีข้าวของเครื่องใช้สำหรับผีโรง เช่น เสื้อผ้า หรือเครื่องใช้อื่นๆ[40]

นอกจากการบวงสรวงเพื่อระลึกถึงพระคุณของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำคุ้มบ้านแล้ว ชาวบางขันหมากยังมีการรวมญาติพี่น้อง ลูกหลานเพื่อให้รู้จักกันและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยการจัดให้มีประเพณีเลี้ยงผีประจำตระกูลหรือผีโรงขึ้นทุกปี โดยปกติแต่ละบ้านจะมีศาลปู่ย่าตายายประจำบ้านและจะมีการเซ่นไหว้เป็นประจำ เมื่อมีการเลี้ยงผีประจำตระกูลหรือผีโรงประจำปี ลูกหลานในตระกูลต่างนำสิ่งของจำนวนมากมาถวายผี จึงจำเป็นต้องสร้างโรงเลี้ยงผีกลางลานบ้าน สิ่งของที่นำมาถวายผีโรงประกอบด้วยอาหาร เสื้อผ้า หรือเครื่องใช้อื่นๆ เช่นเดียวกับการเลี้ยงผีประจำคุ้มบ้าน หลังถวายอาหารแก่ผีแล้วก็จะมีงานเลี้ยงอาหาร และก่อนที่ผู้ร่วมงานแยกย้ายกันกลับบ้านจะมีการแบ่งอาหารที่ใช้ในพิธีไหว้ให้นำกลับไปรับประทานที่บ้าน[41]

---

[38] ผู้สนใจโปรดศึกษาเปรียบเทียบกับ ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพิไล เลิศวิชา, **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย** พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2541), หน้า 209-225.

[39] ปราณี วงษ์เทศ, **สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์** (กรุงเทพฯ : บริษัทศิลปวัฒนธรรมจำกัด, 2543), หน้า 260-261.

[40] สัมภาษณ์พันเอกสุรชัย โล่ห์จินดา, 10 กันยายน - 6 กันยายน 2548.

[41] **"จังหวัดลพบุรี ประเพณีวิถีชีวิตมอญ"**, **Library.rits.ac.th** (18 Nov 2004), http://library.rits.ac.th/il/lop/trad/trad11.html และสัมภาษณ์พันเอกสุรชัย โล่ห์จินดา, 10 กันยายน - 6 กันยายน 2548.

นอกจากนั้นคราวใดที่คนในวงศ์ตระกูลขาดความสามัคคี ไม่ตระหนักถึงบรรพบุรุษหรือต้องการสร้างขวัญกำลังใจเนื่องจากมีคนเจ็บไข้ ซึ่งเชื่อว่ายังไม่ได้รับผีมาเพื่อเป็นมิ่งขวัญของบ้าน ชาวบ้านจะต้องจัดให้มีการเลี้ยงผีขึ้น ในกรณีนี้เรียกว่า การเลี้ยงผีโรงใหญ่[42]

เมื่อน้ำท่วมนองไปทุกหนทุกแห่งในท้องทุ่งบางขันหมากตั้งแต่เดือนแปดถึงเดือนสิบสอง งานในนาจะลดลง ชาวบ้านโดยเฉพาะผู้อาวุโสจึงเข้าวัดถือศีล พอถึงเดือน 9 ถึงเทศกาลทำบุญกระจาดเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษจะมีการนำผลไม้อาทิ ส้มโอ กล้วย อ้อย หอม กระเทียม กะปิ ข้าวสาร ฯลฯ ใส่ชะลอมไปถวายพระในวันขึ้น 15 ค่ำ ครั้นถึงเดือนสิบ ขึ้น 15 ค่ำ มีการทำบุญตักบาตรด้วยน้ำผึ้ง (ถ้าหาไม่ได้จะใช้น้ำตาลทรายขาวแทน) ครั้นสิ้นเดือนสิบ เทศกาลทำบุญสารท ผู้คนจะตระเตรียมข้าวของขึ้นเองทุกขั้นตอนเริ่มตั้งแต่ตำข้าวเม่าคั่วข้าวตอก จนกระทั่งกวนกระยาสารท เมื่อถึงวันทำบุญสารทจะตัดธงเป็นรูปต่างๆ สวยงามประดับของถวายพระอย่างงดงาม เดือนสิบเอ็ด เทศกาลออกพรรษา ผู้คนจะทำสำรับกับข้าวถวายเพลพระฟังเทศน์มหาชาติ และเริ่มประเพณีทอดกฐิน ผ้าป่า เดือนสิบสอง ในเทศกาลลอยกระทง ชาวมอญบางขันหมากมีประเพณีร่วมแรงกันตามหมู่บ้านต่างๆ [43]

การนับถือพุทธศาสนาธรรมยุติกนิกายซึ่งมีที่มาจากการถือวัตรปฏิบัติแบบมอญ ทำให้ประเพณีของชาวมอญบางขันหมากมีรายละเอียดของพิธีกรรมเพิ่มเติมจากชาวพุทธที่อื่นๆ เนื่องจากมีวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดกว่า[44]ประกอบกับการสืบทอดประเพณีมอญ ทำให้ชาวบ้านบางขันหมากยังรักษาจารีตในการทำวัตรสวดมนต์เป็นประจำทุกวันด้วยภาษามอญ การวางตนด้วยความสำรวมของพระสงฆ์ทำให้เกิดธรรมเนียมปลีกย่อยลงไป เช่น การสรงน้ำสงกรานต์ผ่านรางน้ำในซุ้มที่ปิดมิดชิด การรับบิณฑบาตอาหารจังหันและฉันมื้อเดียวเป็นเวลา 7 วัน ในงานบุญเข้าพรรษา การไม่จับเงิน หรือการครองผ้าอย่างรัดกุมและไม่อยู่ตามลำพังกับสตรี เป็นต้น นอกจากนั้นเนื่องจากวัดตั้งอยู่บนพื้นที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึง วัดจึงเป็นที่ชุมนุมพบปะสังสรรค์และประกอบกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันของผู้คน อันเป็นการเรียนรู้และสืบทอดวัฒนธรรม เช่น การละเล่น การเรียนภาษา เป็นต้น

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ นักวิชาการเชื่อมั่นและเรียกร้องให้ผู้คนสืบทอด วิถีชีวิตหรือพิธีกรรมเพื่อเกาะเกี่ยวสังคมกันไว้ด้วยความรู้สึกและจิตใจแห่งมนุษยธรรม การพึ่งพาตนเอง การทำกินอย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ ความสามัคคี ความมัธยัสถ์ ซื่อสัตย์และไม่ใช้ความรุนแรง ฯลฯ การสนับสนุนให้ผู้คนเรียนรู้วิทยาการใหม่ๆ เป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำรงอยู่ของสังคมแต่จะต้องให้ผู้คนตระหนักในวิถีชีวิตหรือพิธีกรรมที่สืบทอดมาในสังคม[45] การสร้างความเข้มแข็งแก่สังคมอาจกระทำได้โดยการตระหนักในภูมิปัญญาของท้องถิ่นการส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์และผู้นำท้องถิ่นในการทำงาน

---

[42] ผู้สนใจรายละเอียดของการเลี้ยงผี โปรดดูใน ไฉน สนสกุล, **การธำรงชาติพันธุ์และการผสมกลมกลืนของชาวมอญ: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบางขันหมาก จังหวัดลพบุรี,** หน้า 54-73.

[43] ผู้สนใจโปรดดูรายละเอียดใน กิตติ กรอบเพ็ชร์และบุปผา ทิพย์สถาพร "ประเพณี- ความเชื่อของชาวมอญบางขันหมาก" ใน **มอญบางขันหมาก** (ลพบุรี: สถาบันราชภัฏเทพสตรี, 2540) หน้า 7-15.

[44] ธรรมยุติกนิกาย ตั้งขึ้นมาเพื่อปฏิรูปพระพุทธศาสนา ฟื้นฟูด้านวัตรปฏิบัติของสงฆ์ เป็นเครื่องเตือนพุทธสาวกของพระองค์ว่า พึงอิงอยู่กับพระธรรม เป็นนิกายที่มีความเป็นเหตุผลและวิทยาศาสตร์ แก่นของพระศาสนาคือสัจธรรมอันลึกซึ้งที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น ผู้สนใจโปรดดูรายละเอียดใน "นิกายคณะสงฆ์ไทย" **Dhammathai.org** (2 March 2005), htttp :// www dhammathai.org/thailand/sects.php

[45] ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, **วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม** พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 155-167.

พัฒนา การจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชาวบ้าน ทางกายภาพและทางอุดมคติ ทั้งภายในและภายนอก การจัดการเกษตรแบบผสมผสาน ไร่นาป่าผสม พุทธเกษตร การสร้างระบบนิเวศ เชื่อมโยงจิตใจ เทคโนโลยีเหมาะสม ระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและองค์กรชุมชนไว้ด้วยกัน การจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านที่มีการจัดการอย่างดี ปรับระบบการศึกษาเพื่อชุมชน[46]

ชาวมอญบางขันหมากจำนวนหนึ่งตระหนักถึงความสำคัญของพิธีกรรมและประเพณีที่สืบทอดมาในวิถีชีวิตซึ่งเกาะเกี่ยวสังคมดังกล่าว จึงได้มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มทางวัฒนธรรมขึ้นเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมมอญพร้อมทั้งแลกเปลี่ยนและสังสรรค์ในงานชุมนุมมอญซึ่งอยู่ในท้องถิ่นอื่นๆ ของประเทศไทยที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี กลุ่มทางวัฒนธรรมดังกล่าวเป็นการรวมตัวกันระหว่างพระสงฆ์ ราษฎรในท้องถิ่นและนักวิชาการ แม้จะยังไม่เข้มแข็งนักแต่ก็คาดว่าการทำงานทางวัฒนธรรมที่ดำเนินมาแล้วและที่มีแผนจะทำต่อไปจะมีผลให้ผู้คนในท้องถิ่นได้ตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของตนอันจะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจและขวัญกำลังใจของสังคม ได้อนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่น ได้เผยแพร่วัฒนธรรมของท้องถิ่นให้ประชาชนทั่วไปได้ศึกษาและที่สำคัญคือเข้าใจถึงภูมิหลังและวิถีชีวิตของผู้คนบางขันหมากซึ่งเป็นภาพสะท้อนของสังคมที่พอเพียงของประเทศไทยโดยส่วนรวม

เมื่อมาถึงตรงนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า การพยายามดำรงรักษาพิธีกรรมและประเพณีที่สืบทอดมาในสังคมบางขันหมาก ได้เกาะเกี่ยวสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน เนื่องจากพิธีกรรมและประเพณีได้สร้างขวัญกำลังใจและความสามัคคีแก่ท้องถิ่น การสืบทอดความความเฉลียวฉลาดของบรรพชนนี้จะนำไปสู่การดำรงสังคมให้สงบสุขและอยู่ร่วมกันอย่างอารีอารอบและสร้างสรรค์สังคมให้ยั่งยืนอย่างแท้จริง

สรุป

ชาวมอญ บ้านบางขันหมาก จังหวัดลพบุรีได้ตั้งถิ่นฐาน สร้างสรรค์และดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคมที่พอเพียงมาช้านาน ครั้นถึงสมัยการพัฒนาตามแผนพัฒนาประเทศเพื่อให้เจริญก้าวหน้าตามแบบตะวันตก ซึ่งเริ่มขึ้นราว พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา การพัฒนาในลักษณะดังกล่าวมีผลให้สังคมกลายเป็นสังคมที่พึ่งพาตนเองไม่ได้ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกระทบต่อสภาพภูมิศาสตร์ซึ่งกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ ความเชื่อและค่านิยมที่มีผลต่อวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรม นับเป็นการทำลายวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของสังคม

ในการดำเนินชีวิตของผู้คนบนท้องทุ่งบางขันหมากที่มีมาเป็นเวลาช้านานนั้น ผู้คนต้องอดทน สามัคคี มีน้ำใจ ขยันหมั่นเพียร รอบคอบ ไม่ประมาท ประหยัดมัธยัสถ์ เสียสละ สำนึกในบุญคุณของธรรมชาติ แต่การพัฒนาและวิทยาการสมัยใหม่ทำให้วิถีแห่งผู้คนต้องเปลี่ยนไป กระแสของอารยธรรมตะวันตก ลัทธิทุนนิยม บริโภคนิยม การศึกษาแผนใหม่ซึ่งแยกเด็กออกจากระบบชีวิตและธรรมชาติ ก่อให้เกิดความเสื่อมของชนบทไทย

การเรียกร้องให้สังคมที่เพียงพอกลับคืนมา อาจกระทำได้โดยชาวบ้านบางขันหมากจะต้องสืบทอด

---

[46] ประเวศ วะสี "วิกฤติหมู่บ้านไทย" **วิกฤติหมู่บ้านไทยทางออกและอนาคตอยู่ที่ไหน?** หน้า 24-28.

พิธีกรรมและประเพณีอันกำหนดวิถีชีวิตที่ยังกันปฏิบัติกันอยู่บ้างต่อไปอย่างเข้มแข็ง เพื่อเป็นการเกาะเกี่ยวสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนและดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ดังความตอนหนึ่งในพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่ว่า

...ประชาชนนั่นแหละ เขามีความรู้ เขาทำงานมาหลายชั่วคนแล้ว เขาทำกันอย่างดี เขามีความเฉลียวฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรจะทำกสิกรรม เขารู้ว่าที่ไหนควรเก็บรักษาไว้ แต่ที่เสียไปก็เพราะพวกที่ไม่รู้เรื่อง ไม่ได้ทำมานานแล้ว เลยทำให้ลืมว่าชีวิตมันเป็นไปได้โดยการทำกสิกรรมที่ถูกต้อง...[47]

บรรณานุกรม

80 ปีศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์สุเอ็ด คชเสนี 48 ปีสมาคมไทยรามัญ. กรุงเทพฯ : สมาคมไทยรามัญ,2547.

ข้าวกับวิถีชีวิตไทย พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2541.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538

ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพิไล เลิศวิชา. **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2541.

ไฉน สนสกุล. **การธำรงชาติพันธ์และการผสมกลมกลืนของชาวมอญ: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบางขันหมาก จังหวัดลพบุรี.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2535.

ชลประทาน, กรม. **84 ปีชลประทาน.** กรุงเทพฯ : สารมวลชน, 2529.

เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี,พลเอกหญิง สมเด็จพระ. บทนำ: **จุดมุ่งหมายของวิชาไทยศึกษา.** เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาไทยศึกษา กองวิชาประวัติศาสตร์ ส่วนการศึกษา โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, 4 พฤษภาคม 2547.

นายร้อยพระจุลจอมเกล้า,โรงเรียน.**ประวัติศาสตร์เมืองนครนายก.** กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2539.

บุปผา ทิพย์สภาพกุล. **ข้อมูล อบต.บางขันหมาก อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี.** กรุงเทพฯ: อุดมสุขการพิมพ์, 2548.

ประเวศ วะสี และพิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ). **วิกฤติหมู่บ้านไทย ทางออกและอนาคตอยู่ที่ไหน?.** กรุงเทพ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2532.

ปราณี วงษ์เทศ. **สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์.** กรุงเทพฯ : บริษัทศิลปวัฒนธรรมจำกัด, 2543.

มูลนิธิจอมพล ป. พิบูลสงครามและท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม. **จอมพล ป. พิบูลสงครามครบรอบศตวรรษ 14 กรกฎาคม 2540.** กรุงเทพฯ :มูลนิธิจอมพล ป. พิบูลสงครามและท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม , 2540.

สถาบันราชภัฏเทพสตรี. **มอญบางขันหมาก. ลพบุรี:** สถาบันราชภัฏเทพสตรี, 2540.

สุภรณ์ โอเจริญ. **มอญในเมืองไทย.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2541.

---

[47] ผู้สนใจโปรดดูรายละเอียดใน สุเมธ ตันติเวชกุล, "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนา", **ภูมิปัญญาชาวบ้าน** เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2536), หน้า 15.

บรรณานุกรม

เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ). **ภูมิปัญญาชาวบ้าน เล่ม 1.** กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2536.

อภิชัย พันธเสน. **แนวคิดทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา.** กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง,2539

เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาภาคกลาง.** กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544.

เอี่ยม ทองดี. **ข้าววัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2538.

Cobuild English Dictionary. London : HarperCollins Publishers, 1995.

สัมภาษณ์

นางเจริญ โล่ห์จินดา. ชาวมอญบางขันหมาก. สัมภาษณ์, 12-13 มีนาคม 2548.

นางปัทมา ขำดี. ชาวมอญบางขันหมาก. สัมภาษณ์, 7-8 มกราคม 2548.

นายสุชิน หยดย้อย. ชาวมอญบางขันหมาก. สัมภาษณ์, 14 สิงหาคม 2548.

พันเอกเฉลิม เรืองทอง. ชาวมอญหางดง เชียงใหม่. สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2547.

พันเอกสุรชัย โล่ห์จินดา. ชาวมอญบางขันหมาก. สัมภาษณ์, 10 กันยายน 2547- 6 กันยายน 2548

เว็บไซต์

"จังหวัดลพบุรี ประเพณีวิถีชีวิตมอญ," **Library.rits.ac.th** (18 Nov 2004), http://library.rits.ac.th/il/lop/trad/trad11.html

"ตำบลบางขันหมาก อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี" **Thaitambon.com** (JULY 2005), http://www. thaitambon.com. / tambon/tambon.asp?ID=160117

"นิกายคณะสงฆ์ไทย", **Dhammathai.org** (2 March 2005), htttp :// www dhammathai.org/thailand/sects.php

" ประวัติความเป็นมาสำนักงานชลประทานที่10 ลพบุรี" **Irrigation.rid.go.th** (2 June 2004), http://irrigation.rid.go.th/rid10/Data1/Prawat.htm

"เรือนมอญที่เมืองลพบุรี ", **Library.rits.ac.th** (18 Nov 2004), http://library.rits.ac.th/il/lop/trad/trad3.html .

"Mon people", **Wikipedia,the free encyclopedia** (18 Nov2004) http://en.wikipedia.org/wiki/Mon_%28ethnic_group%29